

UPPSALA
UNIVERSITET

Texten och talet

En intervjustudie om talboksanvändande hos studenter med
dyslexi

Henrik Johansson

Institutionen för ABM

Uppsatser inom biblioteks- & informationsvetenskap ISSN 1650-4267

Masteruppsats, 30 högskolepoäng, 2012, nr 589

Författare/Author

Henrik Johansson

Svensk titel

Texten och talet: En intervjustudie om talboksanvändande hos studenter med dyslexi

English Title

The Text and the Speech: An Interview Study of Talking Book Use among Students with Dyslexia

Handledare/Supervisor

Ulrika Kjellman

Abstract

The aim of this thesis is to investigate how students in higher education use talking books. This has been investigated through qualitative interviews with nine students. The intention has been to find out how they use talking books and why they have chosen to do it in the way they have, looking specifically on whether there are strategies shared by most of the interviewees.

As a theoretical basis of the thesis I have chosen a study, described by Sigrid Hongset, where dyslectic pupils tried using printed text and text on tape, as well as both simultaneously. George Kingsley Zipfs "Principle of least effort" will act as a supplemental theory.

The interviews show that the students use talking books in different ways. Most read them via a computer, either using a program specifically made for talking book reading or a general purpose audio program. Some used portable players, such as mp3-players. None of them used a talking book player at the time and only a few used several of the special functions that the digital DAISY format offers. All the interviewees used printed books alongside the talking books. Some used them concurrently, while others did not.

One thing they had in common was that they had, mostly purposefully, made strategies for how to study with the talking books, but these strategies were vastly different between them. It was obvious that different factors were important regarding their choices of technique. They were working towards as hassle free a use as possible. In this aspect there was a noticeable clash between different kinds of effort. The need not to carry around cumbersome equipment might for example be greater than the need to have all the functions of the DAISY format available.

Several of them did not have full knowledge of the functions available in the DAISY format, but they did not appear to view that as a problem. Meanwhile there was a certain amount of frustration aimed towards insufficiencies inherent in the talking book format.

Ämnesord

Dyslektiker, talböcker, högskoleutbildning, studieteknik

Key words

Dyslexics, Talking books, Education, Higher, Study skills

Innehållsförteckning

Inledning	4
Syfte och frågeställningar	4
Disposition.....	5
Funktionshinderbegreppet	5
Bakgrund	7
Dyslexi.....	7
Talböcker.....	9
Tidigare forskning	12
Högskolestudenter och talböcker	12
Funktionshindrade och hjälpmedel.....	14
Funktionshindrade och högskolestudier	15
Teori	19
Metod	22
Resultat och analys	25
Metod för att läsa talböcker	25
Var läses talböckerna?.....	27
Hur läses talböckerna?	29
Användning av tryckta böcker	33
Användning av specialfunktioner i DAISY-böcker.....	35
Användning av talboksspelare	37
Om inläsningen av böckerna.....	41
Nyproduktion av talböcker.....	43
Hur skaffas talböckerna?	45
DAISY text och ljud	47
Användning av talböcker för fritidsläsning	48
Övergripande observationer	50
Slutdiskussion	53
Sammanfattning.....	56
Käll- och litteraturförteckning	57
Otryckt material.....	57
Tryckt material.....	57
Bilaga: Intervjuguide.....	61

Inledning

Forskningen kring Dyslexi, specifika läs- och skrivsvårigheter, är riklig. Ändå har inte mycket skrivits kring talböckernas roll för dem som har svårt att läsa. Inte minst är detta sant för dem som behöver talböcker för sina studier.

Talböckerna kom till som hjälp för personer som inte kunde läsa på grund av att de hade för dålig syn. Nu kunde också de ta till sig texten, nästan som en fullt seende person. Efter hand kom talböckerna att bli tillgängliga även för andra grupper, som av olika anledningar inte kunde läsa vanliga tryckta böcker, däribland dyslektiker.

För dyslektiker som studerar vid högskola eller universitet kan talböckerna vara ett både välkommet och nödvändigt hjälpmedel, för att kunna genomföra studierna på så lika villkor som möjligt med övriga studenter. Det innebär inte att de löser alla problem. Att studera med hjälp av talböcker är inte en exakt motsvarighet till att enbart använda tryckt text. Det kräver sin egen teknik.

Därför finns det ett behov av att veta mer kring precis hur dessa studenter använder sina talböcker, vilken teknologi de använder och hur de använder den, hur de kombinerar läsande av talböcker och tryckt text, vilka strategier de har kring läsandet. Det här är information som är nödvändig för såväl Talboks- och punktskriftsbiblioteket, som har ansvaret för att tillhandahålla talböckerna, som för forskningsbiblioteken, som ska möta och hjälpa studenterna på bästa sätt.

Somliga av studenterna kan vara vana talboksläsare, andra har kanske, av olika skäl, aldrig kommit i kontakt med talböcker. Om det då finns en kunskap kring hur de som faktiskt använder böckerna handlar och resonerar kan också verksamheten få ytterligare underbyggnad i arbetet kring hur den bör utvecklas, såväl när det gäller tekniska lösningar som bemötande.

Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att undersöka hur högskolestudenter med dyslexi använder talböcker i sina studier, genom en serie kvalitativa intervjuer med studenter vid ett svenskt universitet. Dessa kommer främst att ta fasta på det praktiska arbetet med hjälpmedlen. Vilka funktioner hos talboken de använder, om de läser den

via en dator eller en extern spelare och så vidare. Avsikten är också att undersöka vilka tekniker och strategier som utvecklats i det praktiska studiearbetet. Detta kommer ske mot en teoretisk bakgrund bestående av de slutsatser Sigrid Hongset dragit utifrån en undersökning kring dyslektikers läsande av tryckt och talad text, vilken kommer kompletteras av George Kingsley Zipfs ”principle of least effort”.

Frågeställningar

- Hur använder dyslektiska studenter talböcker?
- Hur väl anser de att talboksläsandet fungerar?
- Vilka faktorer påverkar deras beteende?
- Utvecklar de distinkta strategier och i så fall, vilka likheter och skillnader kan man se mellan dem?
- Går det att utläsa gemensamma eller skilda bevekelsegrunder i deras val när det gäller studieteknik?

Disposition

Efter inledningskapitlet följer en bakgrund, där jag går igenom vad dyslexi är och hur det påverkar den som har det. Det innehåller också en beskrivning av talboksmediet och Talboks- och punktskriftsbiblioteket. Därefter följer en genomgång av tidigare forskning, följt av redogörelser för metod och teori. Sedan följer redovisningen av intervjuerna och en analys av resultaten utifrån den valda teorin. Uppsatsen avslutas med en diskussion utifrån resultaten.

Funktionshinderbegreppet

Det är nödvändigt att i korthet diskutera begreppet ”funktionshinder”, som dyker upp i uppsatsen vid åtskilliga tillfällen. Ett annat begrepp som ibland dyker upp i sammanhanget är ”funktionsnedsättning”. Tanken bakom denna indelning är att funktionsnedsättning är något som en individ har, till exempel minskad rörelseförmåga. Funktionshinder är då något som uppstår i mötet mellan individen och dennes funktionsnedsättning å ena sidan och en omvärld som inte är anpassad för att inlemma denna nedsättning å den andra. Sålunda skulle det i teorin inte behöva föreligga ett funktionshinder för att det finns en funktionsnedsättning.¹ Jag nämner detta därför att ordet ”funktionshinder” som sagt kommer att förekomma i uppsatsen, främst i den del som rör tidigare forskning. Jag kommer inte att vidare beröra

¹ Danermark, B. (2005), ”Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp”, s. 13-14.

distinktionen mellan funktionshinder och funktionsnedsättning, eftersom det faller utanför uppsatsens ramar, men ber läsaren notera att det inte finns någon värdering från min sida i användandet av ordet funktionshinder.

Bakgrund

I detta kapitel kommer jag att ge bakgrundsinformation som är relevant vid läsandet av uppsatsen, först kring dyslexi, sedan kring talböcker och Talboks- och punktskriftsbiblioteket.

Dyslexi

Dyslexi är en form av läs- och skrivsvårigheter. De båda begreppen dyslexi och läs- och skrivsvårigheter är alltså inte synonyma. Läs- och skrivsvårigheter kan uppstå av åtskilliga orsaker, till exempel genom bristande skolundervisning eller problematiska hemförhållanden. Dyslexi bottnar troligtvis i att man har fonologiska problem, det vill säga svårigheter med att identifiera de enskilda ljuden som bygger upp språket. Därmed blir det svårt att göra kopplingar mellan bokstäverna och de ljud som de representerar. Dyslektikern har problem att se hur ord är uppbyggda av olika ljud (fonem) och följderna av detta blir att läsningen blir långsam och besvärlig. De får svårare att nå det stadium där läsningen blir automatisk och har vanligtvis problem även med att stava.² De har också ofta problem med läsförståelsen, men detta kan mycket väl vara en följd av problemen med att läsa texten, snarare än ett symptom på dyslexin i sig.³

Det är svårt att exakt definiera vad dyslexi är. Ett sätt som har använts för att skilja dyslexi från andra typer av läs- och skrivsvårigheter är att specificera att dyslektiker inte har brist på intelligens eller har haft en besvärlig social situation eller har råkat på bristande pedagogik. Det problematiska med detta sätt att resonera är att det inte finns något som säger att man inte kan ha sociala problem eller ha blivit undervisad på fel sätt och ändå vara dyslektiker.⁴

Termen myntades 1887 av neurologen Rudolf Berlin, som forskade kring läs- och skrivsvårigheter uppkomna på grund av hjärnskador. Då gällde det alltså lässvårigheter som uppkommit till följd av skador, vida vanligare är det som benämns utvecklingsdyslexi (developmental dyslexia), som alltså finns från barndomen.⁵ Fenomenet

² Lundberg, I. (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*, s. 136-138.

³ Lundberg, I. (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*, s. 140.

⁴ Gustafson, S. (2009), "Dyslexi och hur det kan definieras", s. 9-10.

⁵ Euler, C. v. (2002), "Dyslexia: How it started and some of the steps towards the present", s. 16-17.

med barn som hade svårt att lära sig läsa utan att det gick att hitta förklaringar i bristande intelligens, hade varit känt sen början av 1800-talet, men först vid seklets slut tog forskningen inom området fart ordentligt.⁶

Det har funnits teorier kring att dyslexin hör samman med problem med hörsel eller syn, att dyslektikerna skulle ha svårare att ta in intryck via dessa sinnen på något sätt. I undersökningar har det framgått att dyslektiker ofta har nedsatt förmåga att uppfatta till exempel snabba serier med visuella eller audiella stimuli, men Ingvar Lundberg menar att det är högst tveksamt om dessa resultat ska tolkas som att det finns ett direkt samband med dyslexin. Han menar att dessa undersökningar ofta har krävt stor och långvarig koncentration av försökspersonerna, något som redan har funnits hos många dyslektiker som följd av deras problem, och att detta är en rimligare förklaring än att dyslexin skulle vara upphov till dem.⁷ Många forskare har också försökt urskilja olika former av undergrupper bland dyslektiker (ibland kopplade till dessa förmodade problem att registrera vissa sinnesintryck), men dessa teorier har inte visat sig hålla.⁸

Det är uppenbart att genetiska faktorer påverkar förmågan att lära sig läsa och skriva och sålunda även dyslexi. Det finns en hög grad av ärftlighet när det gäller dyslexi, men det är svårare att veta hur stor del av den som är genetisk. Barn till föräldrar som har problem med läsning får i lägre grad än andra barn uppmuntran att läsa själva och således kan problem med läsning också till stor del ha sociala orsaker.⁹ Dock har forskare lyckats hitta områden från människans genuppsättning där det verkar troligt att gener som påverkar dyslexi kan finnas.¹⁰

Det finns en alternativ teori, som kallas ”The double-deficit hypothesis” och som hävdar att dyslexi kan ha två olika orsaker som är oberoende av varandra, dels fonologiska brister och dels problem med att snabbt hitta rätt benämning på saker utifrån den information som finns lagrad i minnet. Enligt teorin kan båda problemen förekomma hos samma person, som då får extra svåra problem.¹¹ Enligt en forskningsgenomgång genomförd av Rose K. Vukovic och Linda S. Siegel finns det inga tydliga bevis inom den forskning som genomförts på att det skulle finnas en dyslexityp som bara beror på benämningsproblem. Inte heller går det att säkert utläsa att benämningsproblemet och de fonologiska bristerna är fristående problem.¹²

⁶ Elvemo, J. (2000), *Lese- og skrivevansker*, s. 30.

⁷ Lundberg, I. (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*, s. 143-144.

⁸ Lundberg, I. (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*, s. 168-169.

⁹ Myrberg, M. (2007), *Dyslexi: en kunskapsöversikt*, s. 38.

¹⁰ Lundberg, I. (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*, s. 149.

¹¹ Vukovic, Rose K. (2006), ”The Double-Deficit Hypothesis: A Comprehensive Analysis of the Evidence”, s. 26.

¹² Vukovic, Rose K. (2006), ”The Double-Deficit Hypothesis: A Comprehensive Analysis of the Evidence”, s. 44.

Dyslektiker kan förbättra sin läsning genom övning, men många undviker att läsa eftersom problemen ger dem dålig självkänsla. På så sätt halkar de efter ännu mer och problemen förstärks.¹³ Dessa undvikandetendenser påverkar deras val och möjligheter vad gäller till exempel utbildning och arbete.¹⁴

Det är inte helt lätt att avgöra hur många som har dyslexi, delvis på grund av att det inte går att sätta några fasta gränser för vad som är dyslexi. Enligt Svenska Dyslexiföreningen uppskattas det att 5–8 procent av Sveriges befolkning har läs- och skrivsvårigheter. Av dessa är alltså dyslektikerna bara en del.¹⁵ 2010 var 4370 personer registrerade som studenter med dyslexi eller andra läs- och skrivsvårigheter vid någon svensk högskola eller universitet. Detta är alltså bara de som varit i kontakt med de samordnare som högskolorna och universiteten har för frågor kring studenter med funktionshinder.¹⁶ Det verkliga antalet kan vara betydligt större, men siffran kan ändå ge en fingervisning om hur många studenter som har dessa problem. Det totala antalet högskolestudenter i landet läsåret 2009/2010 var 433540.¹⁷

Dyslexi erkändes som funktionshinder i Sverige först 1990.¹⁸ Enligt diskrimineringslagen, som varit i bruk sedan 2009, ska högskolorna verka för att ingen student ska diskrimineras på grund av till exempel kön, ålder, funktionshinder, sexuell läggning eller religion och för att ta tillvara allas lika rättigheter.¹⁹

Talböcker

Talboks- och Punktskriftsbiblioteket (TPB) bildades 1980, genom att Synskadades Riksförbunds (SRF) bibliotek gjordes om till en myndighet. SRF hade lånat ut talböcker sedan 1955, först på rullband, men från 1975 på kassett.²⁰ Den direkta utlåningen skedde tidigt genom biblioteken, medan TPB fungerade som lånecentral, dvs. skickade ut talböcker till biblioteken för vidare befordran till läsaren.²¹ Verksamheten hade från början riktat sig mot synskadade, men 1977 kom nya regler kring vilka som fick låna talböcker. Från och med då kom bland annat rörelsehindrade och dyslektiker att innefattas.²²

¹³ Swalander, L. (2009), "Självbild, motivation och dyslexi", s. 194-195.

¹⁴ Myrberg, M. (2007), *Dyslexi: en kunskapsöversikt*, s. 48-49.

¹⁵ Svenska Dyslexiföreningens webbsida > Om dyslexi.

¹⁶ Studera med funktionshinder > Statistik.

¹⁷ Statistiska centralbyrån (2011), *Utbildningsstatistisk årsbok 2012*, s. 278.

¹⁸ Ingvar, M. (2008), *En liten bok om dyslexi*, s. 12.

¹⁹ Studera med funktionshinder > Studentinfo.

²⁰ TPB:s webbsida > Om TPB > Talböcker; Synskadades Riksförbund hette på den tiden De Blindas Förening (DBF).

²¹ TPB:s webbsida > Om TPB > Historik > Talboken.

²² Sjögren Fleischer, K. (2005), "Sex år på TPB", s. 102.

TPB har också ansvaret för att framställa talböcker till läshandikappade högskolestudenter. Även där var synskadade till en början de enda som var berättigade att låna, men under 1980-talet tillkom fler grupper på listan, till slut även dyslektiker.²³

Under 1990-talet började TPB utveckla DAISY-formatet, med talböcker på CD-ROM, som gav fler funktioner, med målet att läsningen skulle förenklas.²⁴ DAISY står för Digital Audio-based Information SYstem och möjliggör bland annat att talböckerna blir lättare att navigera i. Här går till exempel att söka hierarkiskt på delar, kapitel och rubriker eller att söka på sidor.²⁵ Det går också att lägga in bokmärken på valda ställen och att ändra läshastigheten. DAISY-böcker kan läsas i en särskild spelare eller med hjälp av ett datorprogram. Ljudet, som finns lagrat i MP3-format, kan också läsas på datorn i vilket ljudprogram som helst eller i en MP3-spelare, men då utan de extrafunktioner som DAISY-formatet erbjuder. Med dagens teknik är det inte längre nödvändigt att läsa böckerna från en CD-ROM. Det finns talboksspelare som istället läser från ett minneskort, som man fört över böckerna till. Detta gör också att storleken på spelarna kan minskas drastiskt.²⁶

En del talböcker läses in med hjälp av talsyntes, dvs. att texten görs om till konstgjort tal. De flesta av dessa är högskolelitteratur.²⁷ 2008 tillkom formatet DAISY text och ljud, som erbjuder möjligheten att få texten presenterad på datorskärmen (eller på somliga av de talboksspelare som finns tillgängliga) samtidigt som ljudet spelas upp.²⁸ Dessa böcker läses nästan alltid in med en talsyntes och med några få undantag har alla böcker med talsyntes också text. Under 2012 gör TPB ett försök med några böcker som får mänskligt tal, men också text. Talsyntes har den fördelen att det går betydligt snabbare att producera boken. Det vanliga är att TPB prioriterar att högskolelitteratur ska finnas tillgänglig snabbt, framför att den har en mänsklig inläsare. Vissa böcker anses dock mindre lämpliga än andra för talsyntes. Till exempel läses böcker med många medicinska termer in av människor, eftersom talsyntesen har svårt att hantera den typen av termer.²⁹

Läshandikappade studenter kan låna talböcker antingen via högskolebiblioteket eller genom att ladda ner dem direkt från TPB:s katalog till sin dator. Om delar av studielitteraturen inte finns tillgänglig kan man begära att den produceras som talbok av TPB.³⁰ En bok som skapas med syntetiskt tal tar 6–8 veckor att tillverka.

²³ Sjögren Fleischer, K. (2005), "Sex år på TPB", s. 106.

²⁴ TPB:s webbsida > Om TPB > Historik > Talboken.

²⁵ Beckman Hirschfeldt, I. (2005), "Från bandsallad till spetsteknik – historien om DAISY", s. 124.

²⁶ Hoy, S. (2009), "What Talking Books Have to Say: Issues and Options for Public Libraries", s. 167.

²⁷ TPB:s webbsida > Verksamhet > Produktion > Talböcker.

²⁸ TPB:s webbsida > Verksamhet > Talböcker > Varianter.

²⁹ Telefonsamtal med Pia Hasselrot, 2012-04-23.

³⁰ TPB:s webbsida > Verksamhet > Högskolelitteratur > Låna.

För en som läses in av en mänsklig läsare är produktionstiden 2–3 månader.³¹ För den som har tillstånd att ladda ner böcker finns också möjligheten att läsa talböcker strömmade med hjälp av en applikation till smarta mobiltelefoner. Med denna metod behöver alltså inte böckerna laddas ner till datorn.³²

Det är värt att klargöra skillnaden mellan talböcker och ljudböcker. Talböcker är versioner av tryckta böcker som framställs för personer som har någon form av läshinder och som endast får brukas av dessa. Ljudböcker är kommersiella produkter, som finns tillgängliga för allmänheten och som inte behöver motsvaras av någon tryckt version. De personer jag har intervjuat har (med ett undantag) inte gjort någon distinktion mellan dessa termer. Därför är alla förekomster av termen ”ljudböcker” i resultat- och analysdelen av den här uppsatsen att betrakta som synonyma med ”talböcker”, med undantag för det avsnitt som berör fritidsläsning av talböcker. Där är det motiverat att hålla de båda begreppen åtskilda.

³¹ TPB:s webbsida > Frågor och svar.

³² TPB:s webbsida > Verksamhet > Talböcker > Appar.

Tidigare forskning

Mycket av den forskning som rör dyslexi handlar specifikt om barn. Detta innebär förstås inte med automatik att sådant material är icke-relevant, men det som specifikt rör högstudier och talböcker är tunnsått. Jag kommer först att ta upp sådan forskning som direkt rör högstudenter och talböcker och sedan gå vidare med sådant som rör hjälpmedel för andra grupper eller ur andra perspektiv. Därefter kommer jag gå igenom forskning som berör olika aspekter kring dyslektiker och andra funktionshindrade inom högskolevärlden.

Högskolestudenter och talböcker

Marianne Björn Milrad har skrivit en doktorsavhandling där hon undersöker förhållandena för dyslektiker inom högskoleutbildningen i Sverige, med mål att se hur väl verksamheten fungerar för dessa studenter. Hon har hämtat in uppgifter från samordnare för studenter med funktionsnedsättningar, högskollärare och studenter med dyslexi. I den del av avhandlingen som består av intervjuer med studenter kommer hon också in på assisterande teknik. Av nio intervjuade studenter har sju i alla fall vid något tillfälle använt talböcker, de flesta av dem i hög utsträckning. Erfarenheterna skiftar, men några av dem föredrar att röra på sig när de läser talböcker. En student, som använder både talböcker och talsyntesprogram, gör en jämförelse och framhåller att DAISY-talböckerna ger möjlighet till betydligt smidigare navigering än dokument lästa med talsyntes. Denne student läser talböcker med ökad läshastighet och läser ibland även tryckt litteratur, för att det är bra att läsa på det sättet också. En annan student säger att hon blir trött av talläsande och att hon ibland avstår från det av det skälet.³³

Björn Milrad redovisar även studenternas användande av annan assisterande teknik, som till exempel rättstavningsprogram. Hon låter också två studenter under en längre tid prova och utvärdera ett program som omvandlar tal till text, med inte helt tillfredsställande resultat.³⁴

³³ Björn Milrad, M. (2010), *Studenter med läs- och skrivsvårigheter som deltagare i högre utbildning*, s. 114-116.

³⁴ Björn Milrad, M. (2010), *Studenter med läs- och skrivsvårigheter som deltagare i högre utbildning*, s. 116-119.

Ulla Föhrer och Eva Magnusson har skrivit en bok om hur det är att leva med dyslexi, med hjälp av vittnesmål från 40 djupintervjuer. Olika personer ger prov på olika inställning, men de flesta av de intervjuade som hade erfarenhet av att studera på högskola med hjälp av talböcker menade att det hjälpte att läsa i den tryckta boken samtidigt. En person säger att ett alternativ till att läsa den tryckta texten samtidigt är att till exempel gå promenader, men att det inte fungerar att bara sitta och lyssna. En annan av de intervjuade beskriver hur talboken har nackdelar jämfört med en tryckt bok, eftersom man inte på samma sätt kan bläddra fram och tillbaka, skumma eller göra anteckningar. Intervjuerna visar också att kurslitteratur från olika ämnen kan fungera olika bra att läsa som talböcker, eftersom till exempel formler och tabeller blir obehändiga att läsa ut i tal, samtidigt som dyslektiker mycket väl kan ha möjlighet att ta till sig dem från en boksida. Det faktum att det tar lång tid att framställa talböcker blir också ofta ett problem, eftersom de inte alltid hinner nå studenten i tid.³⁵

Annika Elmhag har skrivit en uppsats där hon undersöker talboksanvändningen bland högskolestudenter, men också hur väl hjälpen från högskolan har fungerat. De sex personer som är intervjuade i studien har i de flesta fall fått dyslexidiagnosen först under gymnasiet eller senare. De använder (med ett undantag) talböcker och uppfattar det som positivt. De flesta använder den tryckta boken parallellt med talboken, men de använder överlag inte de olika funktioner som en DAISY-spelare erbjuder. De flesta använder datorprogram för att minska de problem som dyslexi ger, men de läser inte talböckerna på sina datorer. Istället använder de talboksspelare, även om en har använt den sparsamt, eftersom han gärna använder tryckta böcker istället. Högskolebibliotekets hjälp upplevs överlag som bra, även om geografiska faktorer ibland har komplicerat saker och ting. Dock framhålls hur centralt det är att den hjälpen fungerar. Flera av de intervjuade säger att de inte visste att det fanns hjälp att få för dyslektiker på högskolan och två missade först den informationen även när de kom dit. De menar att informationen borde föras ut tydligare.³⁶

Jenny Hansemark har skrivit en magisteruppsats med titeln *Studentsupport: En studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*, där hon har intervjuat fem studenter vid högskolan i Borås om hur de uppfattar den hjälp högskolan erbjuder för deras dyslexi. Som ett av de ämnen Hansemark tar upp förekommer respondenternas erfarenheter av talboksläsning. Dessa skiljer sig åt, men av dem som flitigt använder talböcker använder de flesta dem inte bara för studierna utan läser även skönlitteratur. De har endast i enstaka fall bett att få

³⁵ Föhrer, U. & Magnusson, E. (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*, s. 207-210.

³⁶ Elmhag, A. (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*, passim.

böcker inlästa som talböcker, men är i allmänhet positiva till att möjligheten finns³⁷ Det förekommer också skepsis på grund av att talböckerna inte finns tillgängliga för dem under tillräckligt lång tid (ett problem som inte längre torde finnas, eftersom böckerna numera enkelt kan produceras i nya exemplar om behovet finns). Flera är också skeptiska till den hjälp och information de fått när det gäller olika former av dyslexistöd. Bland annat har några negativa erfarenheter av de bibliotekarier de mött, på grund av dåligt bemötande och/eller bristande kompetens.³⁸

Gemensamt för alla dessa undersökningar är att de bygger på intervjuer med ett litet antal personer. Det är förmodligen ett av skälen till att det inte förefaller finnas så många genomgående uppfattningar och attityder hos dem som svarat, men det pekar förmodligen också på de stora skillnader som finns inom denna till synes homogena grupp.

Funktionshindrade och hjälpmedel

Helena Hemmingsson, Helene Lidström och Louise Nygård har genomfört en studie kring hur hjälpmedel används i skolan. De observerade och intervjuade 20 elever i åldrarna 8–19 kring hur de använde och inte använde de hjälpmedel de hade tillgång till. De kom fram till att psykosociala faktorer var väl så viktiga som hur effektivt hjälpmedlet var för huruvida personerna använde det. Det fanns en önskan bland de svarande att vara så mycket som möjligt som sina klasskamrater och de upplevde att hjälpmedlen fick dem att sticka ut på olika sätt. De medverkande hade samtliga fysiska funktionshinder.³⁹

Beatrice P. J. Dijcks m.fl. har genomfört en enkätundersökning för att utröna i vilken grad personer med funktionsnedsättningar använder de hjälpmedel de har fått och hur nöjda de är med dem. De kommer fram till att 92 procent av de svarande använder hjälpmedlen regelbundet och att en övervägande del använder dem lika mycket eller mer än de hade förväntat sig.⁴⁰ De grupper av hjälpmedel vars innehavare fått vara med i studien är många och passar inte helt in på den situation dyslektiska studenter har, men den äger sin relevans genom att den visar att det i allmänhet finns stor motivation att använda hjälpmedel som erbjuds.

E. A. Draffan, D. G. Evans och Paul Blenkhorn har undersökt vilka hjälpmedel dyslektiska högskolestudenter har och vad de tycker om dem. De har gjort 455

³⁷ Hansemark, J. (2005), *Studentsupport: en studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*, s. 43-44.

³⁸ Hansemark, J. (2005), *Studentsupport: en studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*, s. 46-48.

³⁹ Hemmingsson, H., Lidström, H. & Nygård, L (2009), "Use of Assistive Technology Devices in Mainstream Schools: Students' Perspective", s. 466-469.

⁴⁰ Dijcks, B. P. J. m.fl. (2006), "Non-use of assistive technology in The Netherlands: A non-issue?", s. 99-101.

telefonintervjuer, där de uppringda fått svara på en enkät. De har fått tag på sina respondenter genom att ett företag som bistått personer med olika hjälpmedel har lämnat ut listor med relevanta namn, utifrån vilka ett urval har gjorts. Författarna påtalar själva de begränsningar som deras insamlingsmetod leder till, främst att man inte kan vara säker på att alla de svarande lider av dyslexi, men också att företaget i fråga främst anlitas av högskolor i södra England, vilket innebär att andra delar av landet kan uppvisa andra mönster.⁴¹ Huvudsakligen tar författarna upp datorer, scannrar och inspelningsutrustning, samt mjukvara i form av till exempel program som omvandlar text till tal och scanningsprogram som omvandlar det inscannade materialet till text istället för till en bild. Mer än 90 procent säger sig vara ganska eller mycket nöjda med såväl hårdvara som mjukvara de har fått. 85,2 procent säger sig använda hårdvaran ofta eller alltid. För mjukvara är motsvarande siffra 82,4 procent. 84 procent säger att hårdvaran är lätt eller mycket lätt att använda. 75 procent säger samma sak om mjukvaran. Författarna påtalar dock det faktum att detta inte nödvändigtvis innebär att de utnyttjar hjälpmedlen optimalt. Ändå är alltså den övervägande bilden att de som fått hjälpmedel har uppskattat dem, använder dem och finner det lätt att göra så. 46,8 procent uppgav att de fått någon form av utbildning kring hur hjälpmedlen skulle användas.⁴²

Anna Milani, Maria Luisa Lorusso och Massimo Molteni har genomfört en studie där dyslektiska ungdomar (11–16 år) har fått använda talböcker, såväl för studier som för förströelse. Målet har varit att undersöka om deras läsförmåga utvecklas, men också om deras självförtroende har förändras och om de fungerar bättre i studie- och klassrumssituationer. Studien frambringade få resultat som var tydliga nog för att vara tillförlitliga, men den visade tydligt att läsförmågan förbättrades mer hos de som genomförde studien än hos en kontrollgrupp.⁴³

Funktionshindrade och högskolestudier

Bodil Andersson har skrivit en rapport, som en del av ett EU-projekt om dyslektiska studenters tillgång till informations- och kommunikationsteknik (IKT). Hon har intervjuat funktionshindersamordnare vid 14 svenska universitet och högskolor. Hon har också skickat ut en enkät till studenter med dyslexi. Hon påtalar själv det faktum att de 120 som svarat på enkäten endast utgör en bråkdel av det totala an-

⁴¹ De har utgått från att de som fått ett s.k. concept mapping-program, ett program som hjälper dyslektiker att ordna information, har dyslexi. Mer än 90 procent av de svarande har ett sådant och det förefaller som att de svarande på goda grunder, med få undantag, kan antas vara dyslektiker. Värre är i så fall den risk att man missar dyslektiker som inte använder denna typ av hjälpmedel.

⁴² Draffan, E. A., Evans, G. B. & Blenkhorn, P. (2007), "Use of assistive technology by students with dyslexia in post-secondary education", s. 109-111.

⁴³ Milani, A., Lorusso, M. L. & Molteni, M. (2010), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 91-93.

talet högskolestudenter med dyslexi.⁴⁴ Hon nämner utifrån materialet de största hindren för dyslektiker att ta sig igenom en högskoleutbildning. Att studenten av någon anledning inte ber om assistans, att talböcker inte finns tillgängliga i tid och enskilda oförstående lärare är några av dem. Att litteraturmängden helt enkelt är för stor, problem med att litteraturlistor ändras med kort varsel och svårigheter att ta till sig litteratur på engelska nämns också. De studenter som svarat på enkäten är överlag nöjda med den assisterande teknik de har fått tillgång till, men kritiska mot att de på många ställen måste använda den vid speciella datorer i högskolans/universitetets lokaler. I stort sett samtliga är mycket nöjda med att de får kurslitteraturen som talböcker. Andersson uttrycker förvåning över hur många som säger att de inte fått tillgång till någon IKT över huvud taget. Flera har påtalat att det är svårt att veta vad de skulle vilja ha eftersom de inte vet vad som finns tillgängligt.⁴⁵

John B. Kirby m.fl. har undersökt om det finns några skillnader mellan hur dyslektiska högskolestudenter och andra högskolestudenter genomför sina studier. De har låtit en grupp dyslektiska studenter och en kontrollgrupp göra uppskattningar kring sin inställning till olika inlärningsstrategier. Det de främst har tittat på är hur personerna upplever sin förmåga att utnyttja tiden, utröna vad som är viktig information ur texter, använda hjälpmedel och förbereda sig för tester. Det bör noteras att vad som menas med hjälpmedel här inte inbegriper till exempel talböcker, utan mer syftar till tekniker som kan hjälpa i studierna, till exempel anteckningstagande.⁴⁶ De kom fram till att dyslektikerna använde sig mer av strategier för att förbättra sin tidshantering och för att göra bruk av olika hjälptechniker, medan de fick lägre värden än kontrollgruppen när det gällde att urskilja viktig information och att förbereda sig på tester. De för fram tesen att dyslektikerna är mer intresserade av hjälptechniker, för att det innebär att de kan arbeta utan att behöva läsa så mycket, något som ju tar extra tid för dem, men också att det kan handla om att de fått lära sig detta som bra metoder under tidigare skolgång. De förklarar dyslektikernas lägre värden när det gäller att förbereda sig för tester med att det tar mer tid för dem och tid är något de har mindre av. Författarna påpekar också den brist som finns i deras undersökning i och med att de låtit studenterna uppskatta själva hur bra de är på olika saker, snarare än att få information via observationer.⁴⁷

Ketevan Mamiseishvili och Lynn C. Koch har undersökt vilka faktorer som påverkar huruvida studenter med funktionsnedsättningar hoppar av studierna eller fortsätter. De tar upp faktorer som social bakgrund, huruvida studenternas föräld-

⁴⁴ Andersson, B. (2005), "Sweden", s. 207.

⁴⁵ Andersson, B. (2005), "Sweden", s. 220-222.

⁴⁶ Kirby, John R. m.fl. (2008) "Learning Strategies and Study Approaches of Postsecondary Students With Dyslexia", s. 86.

⁴⁷ Kirby, John R. m.fl. (2008) "Learning Strategies and Study Approaches of Postsecondary Students With Dyslexia", s. 93-94.

rar har studerat på högskola eller inte och huruvida studenterna har tagit del av sociala aktiviteter kopplade till högskolan/universitetet. De har använt ett tidigare insamlat statistiskt material över ett större antal högskolestudenter i USA. Därur har de plockat de 1910 som uppgav att de hade någon form av funktionsnedsättning.⁴⁸ Av speciellt intresse i det här sammanhanget är att 3,7 procent sade att de fått hjälp med olika former av tekniska hjälpmedel och att 2,6 procent sade att de inte fått det, trots att det fanns ett behov av det. Det kan också konstateras att dyslexi/inlärningssvårighet-gruppen var den grupp funktionshindrade där störst andel fortsatte att studera ett andra år, även om det rör sig om lite väl få personer för att vi ska tillåta oss att dra alltför stora växlar på det.⁴⁹ Artikeln påminner också om det faktum att det finns många faktorer som spelar in när det gäller hur studierna går för den enskilde. Funktionsnedsättning är bara en av dessa.

Janette Ryan har gjort intervjuer med en mindre grupp australiensiska studenter med inlärningssvårigheter, i vilka hon funnit att de ofta möts med brist på förståelse från sina lärare. Även om de bett om hjälp på olika sätt, till exempel med att få anpassade examinationsformer, har sådan hjälp sällan beviljats. De har upplevt att de har behövt bevisa sina svårigheter på ett sätt som andra funktionshindrade inte behövt. Det nämns ingenting i artikeln om speciella enheter för hjälp med funktionshinderrelaterade problem på de aktuella universiteten.⁵⁰

Joan Hanafin m.fl. har genomfört intervjuer med funktionshindrade högskolestudenter på Irland, varav knappt hälften var dyslektiker. En stor del av deras artikel berör examinationsformer och hur valet av sådana påverkar denna grupps studier. Deras undersökning visade på att universiteten är dåliga på att förse funktionshindrade med den hjälp de ska ha. Bland annat uppkom det svårigheter när det gällde att få tillgång till föreläsningssanteckningar, som lärare ibland tvekade att ge ut. Hanteringen av tekniska hjälpmedel var också otillfredsställande. Barriärer uppstår både när universiteten inte tillhandahåller dem tillräckligt snabbt och när studenten sedan behöver sätta sig in i hur de används. Dessa faktorer gjorde att de tvekade inför att be om dem. Dyslektikerna berättade också hur de hade problem med att medstudenter såg den extrahjälp de fick som orättvisa fördelar. Allt detta ledde till extraansträngningar för de funktionshindrade, dels i studierna, men också när det gällde hur de valde och betedde sig emot vänner.⁵¹

Tilly Mortimore och W. Ray Crozier har genomfört en enkätundersökning kring vilka behov dyslektiska studenter inom högre utbildning har för att studierna

⁴⁸ Mamiseishvili, K. & Koch, L. C. (2011), "First-to-Second-Year Persistence of Students With Disabilities in Postsecondary Institutions in the United States", s. 95.

⁴⁹ Mamiseishvili, K. & Koch, L. C. (2011), "First-to-Second-Year Persistence of Students With Disabilities in Postsecondary Institutions in the United States", s. 98.

⁵⁰ Ryan, J. (2007), "Learning Disabilities in Australian Universities: Hidden, Ignored, and Unwelcome" s. 438-439.

⁵¹ Hanafin, J m.fl. (2007), "Including young people with disabilities: Assessment challenges in higher education", s. 440-442.

ska fungera bättre. 62 manliga studenter med dyslexi och en kontrollgrupp bestående av 74 studenter fick svara på frågor om vilka delar av studierna de har problem med och vilken hjälp de har eller skulle vilja ha. De saker som störst andel sade sig ha problem med var att föra anteckningar och planera skriftliga uppgifter. Kontrollgruppen hade genomgående en mindre andel som sade att de hade problem med de saker som frågorna gällde.⁵² När det handlade om stödinsatser så var mer tid under examinationer och tillgång till scanner det som flest använde. De saker som flest svarade att de inte hade men skulle vilja ha var hjälp från personer insatta i ämnet samt tillgång till inspelningar av föreläsningarna och kopior på de overheadbilder som användes.⁵³

Inom flera kategorier finns det stora glapp mellan de som upplever ett behov av stöd och de som faktiskt fått sådant. Det största glappet finns just inom ämnes-specifikt stöd med studierna, där 77 procent upplever ett behov, men bara 17 procent har tagit del av hjälp. När författarna kontrollerar dessa siffror mot vad universitetens hjälpenheter för funktionsnedsatta säger sig göra tillgängligt framgår dock att problemet inte i någon högre grad verkar ligga i att stöd inte erbjuds. Någonstans brister det i kommunikationen, eftersom studenterna inte tar tillvara det stöd som finns att få.⁵⁴

Det fanns också möjlighet för de svarande att lämna kommentarer ifall de hade något de ville säga i ämnet. De som kommenterade verkade överlag nöjda med den stödpersonal de möter inom de enheter som universitetet har för att stötta studenter med funktionshinder, men de var missnöjda med bristen på sådan personal. De hade också upplevt att kommunikationen var dålig mellan dessa enheter och institutionerna och att det där brast i kunskap kring dyslexi. Flera sade sig ha avstått från stöd, för att de inte ville bli stämplade som dyslektiker. De var oroliga att de skulle betraktas på ett annat sätt än sina medstudenter. Författarna framhåller vikten av att kommunikationen blir bättre mellan universitetets olika enheter.⁵⁵

Mycket av den forskning som redovisas här handlar om de förutsättningar dyslektiker och andra funktionshindrade har vid högre studier. Eftersom den här uppsatsen utgår från personer som har uppmärksammat sitt universitet på sitt funktionshinder och fått åtminstone en form av hjälpmedel blir dessa ofta inte möjliga att relatera till dem. Ändå är det viktigt att visa upp vilka svårigheter dessa personer kan ha behövt möta och hur själva talböckerna som assisterande teknik passar in i ett större sammanhang.

⁵² Mortimore, T. & Crozier, W. R. (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 240.

⁵³ Mortimore, T. & Crozier, W. R. (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 245.

⁵⁴ Mortimore, T. & Crozier, W. R. (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 246.

⁵⁵ Mortimore, T. & Crozier, W. R. (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 248.

Teori

Här följer en genomgång av den teoretiska grund jag kommer att utgå ifrån i min analys. Jag kommer att utgå från de tankar som Herborg Hongset för fram i artikeln ”Lydbøker som alternativ lesning”. Jag kommer att komplettera det med en analys utifrån ”The Principle of least effort”, ett koncept först presenterat av George Kingsley Zipf 1949.

Herborg Hongset beskriver i sin artikel ”Lydbøker som alternativ lesning” ett projekt hon deltagit i, där dyslektiska högstadielävers användande av läromedel på kassett, med eller utan simultant läsande i de tryckta böckerna, undersöktes. Tio norska elever, som gick i åttonde klass då projektet inleddes, fick använda inläst litteratur och sedan beskriva sina erfarenheter. Det visade sig att de utvecklat vitt skilda strategier i sina studier. Exempelvis fanns det en strategi som gick ut på att först lyssna på materialet utan tryckt text, sedan lyssna och läsa samtidigt och därefter läsa den tryckta texten och en som innebar att lyssna, med avbrott för att anteckna, sedan läsa och lyssna samtidigt och därefter lyssna på texten på nytt.

Samma elever fick också genomföra ett test där de fick tre olika texter, en de skulle läsa på papper, en de skulle läsa och lyssna till samtidigt och en de enbart skulle lyssna till. Efteråt fick de frågor på textens innehåll, men de fick också tala om hur bra de tyckte att de olika metoderna var för att ta in information. En kontrollgrupp fick gå igenom samma procedur. Intressant är att medan kontrollgruppen överlag tyckte att det var positivt med bara den tryckta texten, skiftade försöksgruppens svar betydligt. Ingen av dem har svarat att det gick bra med den metoden, men fem har angett positivt på att lyssna och läsa samtidigt och fem har gjort det på bara lyssna. Men där till exempel fem av dyslektikerna svarat att ”enbart lyssning” var en bra arbetsmetod har fyra svarat att den var dålig.

Tyvärr har ingen rapport publicerats som närmare visar detaljerna kring projektet, men artikeln ger tydligt uttryck för att de dyslektiker som ingår i undersökningen dels skapar sina egna strategier när det gäller talboksläsning och studier, dels att dessa strategier drastiskt skiljer sig åt. Resultatet antyder också att olika studiesätt fungerar olika bra för olika människor, även om dyslexin förenar dem.⁵⁶ Min undersökning är annorlunda på flera sätt, men två av skillnaderna bör speciellt tas upp. Dels handlar den om studenter inom högre utbildning, dels har tekniken

⁵⁶ Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 45-48.

utvecklats markant sedan den undersökning som Hongset beskriver genomfördes. Ändå kvarstår den centrala problematiken och med den måhända de väsentliga slutsatserna kring strategikapande. Skapar dyslektiska talboksläsare specifika strategier för sina studier och tenderar i så fall dessa att vara likadana, eller används olika sätt att studera med talböcker?⁵⁷

George Kingsley Zipfs tes om en ”principle of least effort” går ut på att alla människor arbetar efter ett mål att över tid behöva lägga ner så lite ansträngning som möjligt. Zipf utgår ifrån att ”effort” (jag kommer att använda termen ”ansträngning”) är ett relativt brett begrepp och att det finns olika sorters möjlig ansträngning. Med ansträngning ska här inte förstås kroppslig ansträngning, även om det kan utgöra en form av flera. Tesen går dels ut på att det finns olika sorters ansträngning, som människor väger mot varandra. Till exempel kan det finnas en konflikt mellan tid och arbete. Den lösning som tar kortast tid kanske inte innebär minst arbete. Då prioriterar man den aspekt som upplevs som viktigast. Naturligtvis kan mindre ansträngning vid ett tillfälle innebära mer vid ett senare. Därför hävdar Zipf att människor väljer den väg som innebär minst *genomsnittlig* ansträngning över en längre tid. Då uppstår förstås problemet att ingen kan veta hur framtiden ser ut. Den väg som anslås är därför den som leder till minst *förväntad* genomsnittlig ansträngning över en längre tid.⁵⁸ En följd av dessa vägval är att människor ibland kan välja sämre information om det kräver mindre ansträngning att få tag på den.⁵⁹

Zipf var verksam inom lingvistik och arbetade med sin teori främst genom att göra statistiska uträkningar, bland annat rörande hur frekvent ord förekom i olika texter. Detta menade han kunde förklara mänskligt beteende i stort. Principen har använts inom flera forskningsområden, inte minst inom biblioteks- och informationsvetenskap.⁶⁰

Herbert L. Poole tittade på vilka teorier som använts i ett antal undersökningar inom biblioteks- och informationsvetenskap. Han kunde konstatera att en stor andel av dessa undersökningar passade in i Zipfs tankar om ”least effort” och att även om Zipf inte beskrev sin konstruktion som en teori så bär den de karaktäristika som krävs och har kommit att användas som en sådan.⁶¹

Jag kommer att analysera de utsagor jag har fått utifrån Zipfs tankar, för att se i vilken mån denna teori kan hjälpa till att ge klarhet i respondenternas talboksanvändande och nyansera perspektivet kring strategikapande som Hongset presenterat. Det är dock värt att redan här poängtera att vi utgår från de svarandes upple-

⁵⁷ I projektet undersöktes också huruvida det förekommer några skillnader mellan grupperna vad gällde förmåga att hantera syn- och hörselintryck (Hongset, s. 48-49). Eftersom min undersökning inte berör vad dyslexi beror på utan hur den hanteras kommer jag inte att uppehålla mig vid denna aspekt.

⁵⁸ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

⁵⁹ Case, D. O. (2005), ”Principle of Least Effort”, s. 291.

⁶⁰ Case, D. O. (2005), ”Principle of Least Effort”, s. 289-290.

⁶¹ Poole, H. L. (1985), *Theories of the middle range*, s. 89-91.

velser. Det är deras överväganden om hur mycket arbete olika sätt att använda talböcker kommer att innebära som är det väsentliga.

Metod

I detta kapitel kommer jag att gå igenom den metod jag använt och hur jag reflekterat kring de överväganden och beslut den tvingat mig att ta hänsyn till.

Jag har valt kvalitativa intervjuer som metod för denna uppsats. Att valet faller på att göra intervjuer snarare än att genomföra en enkätstudie, trots att en sådan skulle kunna inbringa många fler svar, har att göra med den typ av svar som efterfrågas. Frågorna kommer till stor del att röra sig kring konkreta saker, vilket skulle tala för att enkäter skulle vara en lämplig väg, men det för med sig den nackdelen att man låser den svarande vid fasta alternativ. Intervjuer gör att man kan säkerställa att den svarande har förstått frågan, men framförallt ger det möjlighet till djupare och öppnare svar samt följdfrågor.

När det gällde att få tag på studenter att intervjuas var det lätt att se att det skulle bli svårigheter. Information om vilka studenter som är talbokslåntagare finns förstås, men det finns stora etiska problem förbundet med att ge ut sådana listor till en utomstående. Den metod som föreföll mest framkomlig var att ta kontakt med de kontaktpersoner som finns inom Uppsala universitetsbiblioteks olika avdelningar och be dem skicka ut ett meddelande till potentiella respondenter, som sedan fick ta kontakt med mig om de ville delta. Jag var noga med att gå ut till flera enheter inom universitetsbiblioteket, eftersom jag ville få en spridning när det gällde vilka discipliner de medverkande var verksamma inom. Detta var viktigt eftersom studielitteraturen skiljer sig åt mellan olika ämnen och hade jag bara intervjuat studenter från ett eller två ämnen så kunde resultatet ha blivit skevt. Trots detta innebär urvalsmetoden en smärre knepighet, eftersom den innehåller många obekanta faktorer. Jag vet inte hur många som fått förfrågan eller hur de fördelar sig mellan olika discipliner. Sålunda vet jag inte heller vilka det är som inte har svarat. Det blotta faktum att de inte svarat kan innebära att jag missar en viss grupp av totalpopulationen. Ändå betraktar jag urvalsmetoden som tillfredsställande.

Halvstrukturerade intervjuer föreföll vara det mest lämpliga upplägget. Steinar Kvale och Svend Brinkmann nämner hur det de betecknar som ”halvstrukturerad livsvärldsintervju” har som mål att ge beskrivningar av den intervjuades uppfattningar i frågor som gäller dennes liv, ett inifrånperspektiv om man så vill.⁶² Intervjun har en struktur, det vill säga, det finns bestämda teman som ska diskuteras,

⁶² Kvale, S & Brinkmann, S (2009), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 43.

men frågorna behöver inte vara exakt likadana i varje intervju eller tas upp i en viss ordning. Om intervjupersonen kommer in på en annan fråga än den som var tänkt att tas härnäst följer den som genomför intervjun med och justerar ordning och utformning av vidare frågor efter det.⁶³ Sålunda skrev jag en intervjuguide med olika frågor eller teman som behövde tas upp, men utan exakt formulerade frågor, för att jag skulle kunna se till att alla de teman jag ansåg relevanta skulle komma med i intervjun, samtidigt som den skulle föras så mycket som möjligt som ett naturligt samtal och ge plats för de intervjuade att ta upp det som var viktigt för dem.

En preliminär intervjuguide sammanställdes, varpå en pilotintervju genomfördes i slutet av januari 2011. Pilotintervjun, som gjordes med en dyslektisk student i min bekantskapskrets, som är verksam vid ett annat universitet, hade som syfte att testa hur väl intervjufrågorna var konstruerade. Smärre justeringar genomfördes sedan av intervjuguiden, främst så till vida att ordningen på frågorna ändrades. Även om tanken, som tidigare nämnts, är att frånga intervjuguiden när det anses nödvändigt, är det praktiskt att ha frågorna i en ordning som förefaller naturlig att ta upp dem i.⁶⁴ Jag hade också kontakt med Pia Hasselrot på TPB, som kom med synpunkter på intervjufrågorna, varefter några frågor lades till.

Nio personer svarade på min förfrågan och intervjuades under februari och mars 2011. Intervjuerna genomfördes antingen i en av ABM-institutionens lokaler eller i ett grupperum på universitetet. Jag var noga med att använda en plats som var avskild och där vi kunde prata ostört, främst för att göra situationen så avslappnad som möjligt för respondenterna. Pål Repstad talar om vikten av att hitta en plats där respondenterna kan känna sig ”hemma”.⁶⁵ Eftersom det rör sig om studenter, som är vana att röra sig i universitetets lokaler, så ansåg jag att detta skulle passa. I och för sig var vissa respondenter inte bekanta med just dessa delar av universitetet, men typen av lokal torde vara högst vardaglig och hemtam, samtidigt som den inte skulle innebära att de behövde släppa in mig i sin personliga sfär, vilket hade varit fallet om jag föreslagit en träff i deras hem. Det innebar också att jag hade goda möjligheter att förbereda mig på plats inför intervjuerna.

Jag frågade samtliga om de accepterade att jag spelade in intervjun, vilket de allihop gick med på. Jag valde att spela in intervjuerna framför att ta anteckningar främst för att en fullständig version av vad som sagts skulle bli betydligt mer rättvisande än någonting jag kunde anteckna, men också för att jag själv skulle kunna fokusera helt på intervjun, istället för vara distraherad av att anteckna. Det skulle med största säkerhet innebära att samtalet flöt naturligare.

Intervjuerna tog från knappa tjugo minuter till dryga fyrtio och transkriberades i efterhand. Jag hade lovat respondenterna anonymitet och de har samtliga försetts

⁶³ Kvale, S & Brinkmann, S (2009), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 139-140.

⁶⁴ Den slutliga intervjuguiden finns som bilaga till uppsatsen.

⁶⁵ Repstad, P. (2007), *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 95-96.

med fiktiva namn i uppsatsen. Sex av respondenterna var män och tre kvinnor och spridningen mellan vilka ämnen de läste var så pass stor att jag ansåg att urvalet kunde betraktas som tillfredsställande.

Intervjuerna transkriberades ordagrant. När jag har citerat från intervjuerna har jag dock gjort en del omformuleringar för att få uttalandena att bli mer lika skriftspråk. Kvale och Brinkmann skriver om hur det kan vara etiskt motiverat att göra vissa förändringar när man för ner uttalandena i skrift, eftersom exakt talspråk kan få de intervjuade att framstå i orättvist dålig dager.⁶⁶ Förändringarna har dock skett mycket varsamt och jag har alltid varit noga med att behålla innebörden i det som sägs helt oförändrad.

Enligt Repstad görs det ofta skillnad mellan begreppen ”informant” och ”respondent” inom kvalitativa forskningsmetoder, där informanten är någon som kan ge information om den miljö man undersöker och respondenten är den vars uppfattningar man vill undersöka.⁶⁷ Sålunda borde de jag har intervjuat benämnas respondenter, men jag har valt att använda de båda begreppen synonymt i uppsatsen, för att göra språket en smula mer varierat. Jag har också valt att skriva alla citat från respondenterna som blockcitat för att göra materialet mer lättöverskådligt för läsaren.

⁶⁶ Kvale, S & Brinkmann, S (2009), *Den kvalitativa forskningsintervjun*, s. 204.

⁶⁷ Repstad, P. (2007), *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, s. 14-15.

Resultat och analys

I detta kapitel kommer jag att redovisa de svar jag fått på intervjuerna och hur de förhåller sig till Hongsets resultat kring studiestrategier och Zipfs princip om minst ansträngning. Jag kommer också att visa hur de förhåller sig till de undersökningar som presenterats under tidigare forskning. Först kommer jag att göra en kort presentation av de personer jag intervjuat.

Tabell 1. Presentation av respondenterna.

Namn	Studerar
Anton	Receptarieprogrammet
Belinda	Religionsvetenskap
Cecilia	Lärarprogrammet: fysik och biologi
Diana	Lärarprogrammet: textilslöjd och svenska som andraspråk
Erik	Historia
Frida	Ekonomiprogrammet
Gina	Kulturentreprenörprogrammet
Hampus	Beteendevetenskap
Ingrid	Personalvetarprogrammet

Respondenterna var mellan 21 och 41 år gamla och medianåldern var 29. De flesta av dem har fått sin dyslexidiagnos relativt sent. Endast tre av dem fick den under grundskolan. De övriga har fått den i eftergymnasial ålder, flera i samband med att de skulle börja med högskolestudier och insåg att de skulle behöva hjälpmedel och därför behövde ett intyg på att de hade läs- och skrivsvårigheter.

Metod för att läsa talböcker

När det gäller frågan om vilken utrustning respondenterna använder för att läsa talböcker förekommer två huvudsakliga svar: en dator och en mp3-spelare (eller en mobiltelefon, vilket här kan sägas ha ungefär samma funktion som en mp3-spelare).

En del av dem som läser framför datorn använder något talboksläsningssystem. Diana, Erik, Gina och Hampus säger att de använder den typen av program. Anton, Belinda och Cecilia använder istället vanliga ljudprogram, som till exempel Windows Media Player, där specialfunktionerna hos DAISY-formatet inte finns tillgängliga. Cecilia berättar hur hon tidigare använt ett talboksläsningssystem, men inte längre gör det:

Ja, från början så hade jag ett program som man fick från TPB, nån skiva som man kunde installera på datorn, så man kunde bläddra mellan kapitel och sidor och sådär. Men sen bytte vi dator, och då brydde jag mig inte om att installera om det där programmet utan då använde jag bara Windows Media Player eller vad det heter och spelade upp varje fil för sig.⁶⁸

Anton berättar att han delvis har använt Macintosh-dator och att programmen har varit svåra att få att fungera tillfredsställande där, så nu använder han programmet iTunes.⁶⁹

Diana har testat med mp3-spelare, men ser fördelar med att hålla kvar vid datorn. Hon säger om mp3-spelaren att:

[D]å är det lite knepigare med bläddrandet och spolandet och det som är bra med [talboksläsningssystemet] Amis är ju också att där kan man ändra hastighet och sånt. Så jag kan tycka att det är bättre när jag kan ha det på datorn.⁷⁰

Även Cecilia har kompletterat läsandet vid datorn med en mp3-spelare.

Jag har använt datorn hittills, men den här terminen så har jag börjat använda en mp3-spelare. Så har jag även lyssnat när jag har åkt skidor och sådär, slagit ihop två saker i ett. Så det har gått ganska bra. Men datorn har jag mest använt.⁷¹

Ingrid föredrar däremot mp3-spelaren.

Jag lägger in dom på mp3-spelaren, så jag använder ju talböckerna ungefär som mina kursare gör när dom skumläser texter. Jag kan inte skumläsa, utan jag måste ju läsa texten noggrant, så jag använder talböckerna för skumläsning i princip. När jag är ute och går, när jag gör saker, när jag kan avsätta den tiden, då använder jag talböckerna, så att jag får höra det i bakgrunden när jag gör nåt annat. Och sen läser jag texten noggrant.⁷²

Frida använder sin iPhone, såväl när hon är hemma som när hon läser någon annanstans. Hon förklarar varför hon tycker att det är bättre:

För att jag kan röra på mig. Jag kan inte sitta stilla länge. [...] [I] början av kursen lyssnar jag bara de första hundra sidorna, bara grovlyssnar. Jag kan tvätta och laga mat och ta hand

⁶⁸ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

⁶⁹ Intervju med Anton, 2011-02-16.

⁷⁰ Intervju med Diana, 2011-02-23.

⁷¹ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

⁷² Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

om barnen och sen när jag har lyssnat så sätter jag mig och tittar i boken. Det ger rörlighet, kan man säga.⁷³

Här skymtar ett par saker fram, som har med strategier att göra. Intervjupersonerna har, precis som Hongsets försökspersoner, kommit fram till olika sätt att göra saker och dessa skiljer sig markant åt.⁷⁴ Det visar sig också finnas olika faktorer bakom dessa beslut. Tillgänglighet är en faktor som är av vikt, därav valet för vissa att använda ljudprogram som finns på datorn. Det är inte långsökt att utgå ifrån att de som gjort detta val väl känner de program de använder.

Maximal tillgång till DAISY-talbokens specialfunktioner har ofta fått vika till förmån för andra faktorer, som att kunna vara mer mobil eller slippa det krångel som installation av ett datorprogram kan innebära. Diana är den som tydligast håller fast vid ett anpassat sätt att läsa, på grund av de fördelar det ger, i hennes fall främst bättre navigationsmöjligheter. Allt detta går att tydligt koppla till Zipfs princip om minst ansträngning.⁷⁵ De faktorer som upplevs göra studerandet mest effektivt får företräde. För några är det att vara mobil, för andra är det att få tillgång till de extrafunktioner som DAISY-systemet har. Anton och Cecilia har använt talboksläsningssystem, men inte ansett fördelarna vara så stora att de är värda att kämpa för när de stöter på problem med att få dem att fungera.

Var läses talböckerna?

Det vanligaste svaret på frågan om var respondenterna läser talböcker är att det sker i hemmet. Belinda, Diana, Erik, Frida, Gina och Hampus säger att de huvudsakligen eller helt och hållet befinner sig hemma. Men anledningarna för det varierar. Erik säger att han gärna skulle sitta på studieorten, men att långa resor är ett stort hinder.

Just här så är det resor, eftersom jag bor åtta mil härifrån. Så lite av det hindrar. Med buss tar det närmare två timmar, så det tar tid. Så när vi har möjlighet att vara hemma så sitter jag gärna hemma, men problemet hemma är koncentrationsförmågan, att ”ah, jag kan göra nånting annat ett tag”. Därför är det så väldigt skönt och... när man har tidig föreläsning så sitter jag gärna kvar.⁷⁶

Hampus hade också gärna pluggat mer på annat håll än hemma.

Det blir lite för mycket ensamplugg, tycker jag, och det känns lite bökit att ta med datorn och sitta och lyssna på en talbok när man sitter och arbetar tillsammans eller läser tillsammans och diskuterar. [---] [D]els hör jag inte vad dom andra säger och sen så, börjar dom

⁷³ Intervju med Frida, 2011-02-25.

⁷⁴ Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 46.

⁷⁵ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

⁷⁶ Intervju med Erik, 2011-02-24.

diskutera nånting så är inte jag med i det och det blir lite halvbökit. Och sen så är det nog lite lathet också, att jag inte orkar packa ner allting varje dag till skolan och så där.⁷⁷

Diana säger att hon inte funderat så mycket kring frågan om var hon sitter när hon pluggar, men att det förmodligen är någonting hon kommer experimentera med i framtiden.⁷⁸

Även Anton satt tidigare mycket hemma.

Tidigare satt jag alltid på rummet för det var där jag hade datorn, men nu har jag en bärbar, så nu händer det ibland att jag går ner till ett bibliotek där jag bor. Det finns i anslutning till där jag bor, ett bibliotek i studentkorridoren där jag bor och där är det ganska sällan personer. Då kan man sitta och lyssna där. Eller med hörlurar.⁷⁹

Det är ingen långsökt tolkning att Anton känner ett behov av att sitta där ingen hör hans talböcker. Han vill antingen vara ensam eller använda hörlurar. Praktiska faktorer verkar ha betydelse för flera när det gäller var man studerar med talböcker. Gina nämner som en fördel med att sitta hemma att hon behöver ta många pauser, vilket blir lättare där, men att det samtidigt kan påverka hennes effektivitet. På frågan om hon skulle vilja sitta mer utanför hemmet svarar hon jakande.

Ja, jag tror det, för det känns nu att då måste jag ta med mig datorn och så måste jag släpa den överallt och att det kan vara lite därför som... och sen så har jag så mycket papper och vet var allting finns hemma, så att ja, det känns som det hade varit en stor process att flytta allting.⁸⁰

Cecilia har nyligen börjat experimentera med att ha böckerna på en mp3-spelare, så att hon kan vara på andra platser och göra andra saker, medan hon läser, till exempel åka skidor.⁸¹ Ingrid läser talböcker medan hon gör annat, något som hennes mp3-spelare gör möjligt.

Då kan jag gå omkring och göra andra saker. Jag kan till och med gå ut och gå en rask promenad eller lyssna när jag ändå ska från A till B, så kan jag använda den tiden till att höra boken jag ska läsa. Så jag använder mp3:n för att kunna utnyttja tider jag annars inte skulle kunna använda.⁸²

Såväl Björn Milrad som Föhrer och Magnusson har svarande i sina undersökningar som föredrar att röra på sig medan de läser. Att bara sitta och lyssna fungerar uppenbarligen inte för många.⁸³

⁷⁷ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

⁷⁸ Intervju med Diana, 2011-02-23.

⁷⁹ Intervju med Anton, 2011-02-16.

⁸⁰ Intervju med Gina, 2011-03-02.

⁸¹ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

⁸² Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

⁸³ Björn Milrad, M. (2010), *Studenter med läs- och skrivsvårigheter som deltagare i högre utbildning*, s. 115; Föhrer, U. & Magnusson, E. (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*, s. 208.

Praktiska skäl verkar till stor del styra var de flesta sitter. Att det är krångligt att ta sig till en annan lokal, vare sig det nu är på grund av avstånd eller att det blir mycket att flytta med sig verkar för många vinna över de förtjänster som studier på annan plats kan erbjuda, till exempel bättre möjligheter att fokusera. Frida och Ingrid, och i viss mån Cecilia, som läser medan de gör andra saker eller är på andra platser, har funnit att det möjliggör för dem att använda sin tid mer effektivt. Här kan man tydligt se att det sker avvägningar mellan olika typer av ansträngning. Den tid och energi som krävs för att förflytta sig eller plocka med sig sina grejer gör att flera väljer att vara hemma trots att de förväntar sig att studierna blir något försämrade där. Dessutom kan viljan att studera i ensamhet vara ett sätt att undvika sociala hänsyn eller att dra uppmärksamheten till sina problem.

De respondenter som gärna gör något annat samtidigt visar ännu tydligare på viljan att minska den totala mängden ansträngning, genom att använda tiden så effektivt som möjligt och kombinera studierna med andra sysslor.⁸⁴

Även här ser vi avsevärda skillnader bland svaren. I enlighet med Hongsets tankar finns det distinkta strategier, men dessa skiljer sig åt.⁸⁵ Det som dock kan beskrivas som ett mönster är att det finns fler faktorer som spelar roll än den rent studiemässiga. Flera sitter hemma och studerar, trots att de kan urskilja flera fördelar med att göra det någon annanstans. Avstånd är en, att det blir krångligare att flytta med sig saker är en annan. En social faktor kan mycket väl vara inblandad också. Frågan är hur informanterna hade gjort om de enda barriärer som funnits hade varit de rent studiemässiga.

Hur läses talböckerna?

Det finns olika tekniker för att läsa böcker. Somliga bläddrar fram och tillbaka, antecknar eller stryker under. Även för talböcker finns det olika tekniker. Mina intervjuer har tagit upp hur respondenterna läser i sin talbok och vad som läses.

Det utan tvekan vanligaste svaret är att informanten läser från början till slut, antingen hela boken eller de delar som de har fått sig anvisade från lärare. Gina har en något annorlunda strategi.

Jag gick faktiskt en liten kortkurs nu i höstas på hur man skulle studera bättre som dyslektiker och då gav hon tipset att man skulle läsa typ baksidestexten, inledningen och sammanfattningen först. Så det brukar jag försöka göra nu och sen så läser jag, för ibland måste jag ju inte läsa hela böckerna, så då tar jag mest bara dom viktiga delarna. Men ofta känns det som att jag måste läsa hela boken, för tänk om jag missar nånting, så det är lite olika om jag läser från början till slut.⁸⁶

⁸⁴ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

⁸⁵ Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 46.

⁸⁶ Intervju med Gina, 2011-03-02.

Anton brukar istället börja någonstans där det känns vettigt för stunden och läsa därifrån. Han beskriver själv sin metod som ”ostrukturerad”.⁸⁷

Respondenterna har olika tekniker för att hålla ordning på sin position i talboken från gång till gång. Både Diana och Erik rapporterar att deras talboksläsningssystem håller koll på var de är någonstans.⁸⁸ Gina använder bokmärkesfunktionen i talboksläsningssystemet för att hålla koll.⁸⁹ Cecilia skriver ner på ett papper var någonstans i boken hon är.⁹⁰ Ingrid säger följande om sin metod att återuppta läsandet på rätt ställe:

Dels så kommer spelaren ihåg, förutsatt att jag inte byter bok, men jag har små fuskklappar, där jag skriver ner vilken del, vilket kapitel, vilken siffra helt enkelt, som jag är på. Det gör jag. Så jag har ett litet block som jag alltid har med mig och så har jag en sida i det där jag har böckerna jag håller på med just nu och vart jag var senast.

På frågan om hon också skriver ner var i den aktuella filen hon är blir svaret:

Nej, det gör jag inte... jo, om det är dom här böckerna med extremt långa filer, då gör jag det, så jag kan bläddra tillbaka på ett ungefär, men annars upplever jag att dom flesta böckerna är så pass bra uppdelade i filerna, så dom är inte så långa, så antingen lyssnar jag klart eller så lyssnar jag om dom få minuterna det handlar om.⁹¹

En aspekt som kommer upp i flera intervjuer handlar om delar av böcker som inte fungerar så bra i tal och hur de hanteras. Anton finner att vissa delar i kemiböckerna blir mindre bra i tal.

[V]issa saker hjälper inte att dom är inlästa, säg att man pluggar kemi och får upp en bild på molekyler, så kanske dom läser upp alla molekyler. Det hjälper inte mig, när det kanske tar en halvtimme för dom att läsa upp dom. [--] där kan jag lika gärna se på det. Det kan vara så att dom beskriver till exempel hur bindningar sitter i förhållande till varann och sånt och då vinner jag ingenting på att lyssna på det.

Han ser dessa delar som mer eller mindre meningslösa.

Ofta så... speciellt i kemisammanhang så skulle jag säga att dom nästan lika gärna kunde skippa det för att ofta säger det så lite och det blir så abstrakt om man ska förklara... Om det är tjugo bindningar mellan atomer så säger det ingenting för när man kommer till tjugonde har man redan glömt bort den första.⁹²

Cecilia har stött på liknande problem.

⁸⁷ Intervju med Anton, 2011-02-16.

⁸⁸ Intervju med Diana, 2011-02-23; Intervju med Erik 2011-02-24.

⁸⁹ Intervju med Gina, 2011-03-02.

⁹⁰ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

⁹¹ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

⁹² Intervju med Anton, 2011-02-16.

Det som kan vara ibland är om det är bilder och figurer i texterna. Då kanske man inte hänger med lika bra som om man hade läst det själv. För har man en bok så ser man ju ofta upplägget: ”här kommer ett nytt kapitel och här står det i punktför och...” medans när man hör det så bara hör man det ju rakt av. Man ser inte själva strukturen på samma sätt. Och figurer, dom brukar ju förklara ”och det finns en figur på höger sida som visar lalala” och så där. Men då när det är figurer och grejer inblandat så är det ju lättare att ha en bok att titta i. [---] Dom fick väl spela på, men jag kanske inte lyssnade så jättenoga på dom. Ibland. För det var ju krångliga bilder ibland, som man inte förstod sig på just för att... ja, hade man sett dom hade man ju förstått, men när man hör förklaringen så kanske det inte är lika tydligt.⁹³

Diana säger att hon misstänker att somliga av hennes kursböcker, som hon inte läst som talböcker, kan vara knepiga eftersom de innehåller många listor, tabeller och dylikt. Men hon har inte låtit bli att läsa dem som talböcker för att hon förväntar sig att de funkar mindre bra.

Jag har tyckt att dom har varit ganska lättöverskådliga att läsa som tryckta, så jag har inte känt något behov av att ha dom på ljudbok. Men jag får se om jag testat nån gång att lyssna på dom istället... Men som sagt var, jag tror att det finns en risk att det kan bli lite märkligt, det kan vara svårt att få nån vettig översikt över det, för det kan vara det som behövs.

Hon beskriver även ett annat fenomen som inte blir så bra i talboksform.

Det kan vara lite svårt när det finns illustrationer som behöver beskrivas. Som sagt var så försöker jag ofta ha den tryckta boken parallellt så att jag kan kolla på bilden som dom försöker beskriva, men det är ju svårt att beskriva en bild utan att lägga in nån personlig värdering och det är ju det som blir väldigt märkligt när dom ska beskriva bara vad dom ser, utan att anta nånting om bilden och det kan ju vara svårt. Och ibland så är det ju också så här... jag läste en bok som handlade om invandringen i Sverige ur ett historiskt perspektiv och där var det ju vissa kartor som var med och då blev det lite märkligt när dom försökte förklara att ”på bilden är det en karta föreställande det här och det här”. Det är svårt att skapa sig en bild av det i huvudet. Då behöver man ha bilden synlig, tycker jag.

Ändå väljer hon att fortsätta lyssningen av dessa passager.

Ja, det brukar jag nog göra, främst för att inte bryta så mycket i lyssningen, inte hålla på och hoppa en massa fram och tillbaks, mer än vad jag behöver. Sen kan det ju vara lite roligt också att höra dom mer eller mindre krystade beskrivningarna av en ganska enkel bild, men det kan ju också ibland vara intressant att höra hur nån annan uppfattar en bild som man själv uppfattar på ett visst sätt. Ibland så undrar man ju faktiskt vad det är dom försöker beskriva, när det är sådär: ”man ser tydligt att den ena personen på bilden är si och så” och så tänker man: ”va, ser man verkligen det så tydligt?” Vad är det dom läser in då som jag inte kan...? Det kan ju vara intressant för det kan ju faktiskt ge en tankar om illustrationen som man själv inte hade reflekterat över.⁹⁴

Erik har en annan inställning.

⁹³ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

⁹⁴ Intervju med Diana, 2011-02-23.

[J]ag hoppar över förklaringar och bilder och introduktionssaker och sånt, det hoppar jag över.⁹⁵

Frida säger angående saker hon hoppar över:

Ja, när dom till exempel läser tabeller och diagram. Ibland finns det som egen rubrik, så när man laddar ner dom, innan man överför dom till telefonen kan man klippa bort dom om man inte behöver dom. Då fungerar det bra. Men om själva diagrammet finns inläst mitt i texten fungerar det mindre bra när man läser dom i telefonen, det är inte lätt att hoppa över den delen. Dom tar mycket tid och det blir lite krångligare. Och sen ett störande moment är att i vissa böcker läser dom in själva fotnoten och jag tycker det är lite konstigt, varför ska man läsa fotnoten mitt i texten? Man kan säga bara ”1”, sen kan man fortsätta, men istället läser dom in den mitt i texten. När det är så blir det lite jobbigt och tar tid och mer energi. Man tappar flytet [---] ibland är det ju vissa tabeller som det är jätteviktigt att läsa, men då är det ju bäst när man har dom med egen rubrik. Då brukar jag gå och välja dom viktiga, lyssna på dom och läsa dom samtidigt.⁹⁶

Gina är delvis inne på samma tankegångar.

När man refererar i texten, när man skriver inom parentes författaren och sidor och sånt och dom läser upp det också så blir det väldigt avhopp i själva texten. För när man läser det själv så tittar man typ på namnet och sen så går man vidare, men när dom måste säga ”inom parentes Johansson ett kolon fem slut på parentes” och så läser dom en mening till och så säger dom det igen blir det väldigt hoppigt. Det är svårt att få en helhet av boken då. Så det är enklare om det bara är en fotnot och dom säger ”not 1” och sen behöver dom inte läsa vad det står i noten, utan kanske man kan läsa upp det sen. Det brukar finnas på slutet, om man vill läsa noterna så kan man bara ta den biten på ljudboken. Så det tycker jag kan vara mest irriterande, om dom är väldigt långa.⁹⁷

Ingrid säger också att hon upplever det som jobbigt om det finns mycket statistik, diagram och dylikt.

Är det för mycket sånt då slutar jag lyssna, då läser jag bara boken istället. Och där skulle jag väl önska att man har möjlighet att kanske ta bort, att bara ha löpande text att lyssna på, att man inte helt plötsligt mitt i börjar redogöra för diagram. Så dom böckerna, dom är jättesvåra.⁹⁸

Här visas en av talbokens brister, något som också noterades av Föhrer och Magnusson.⁹⁹ Vissa ämnen är mer lämpade att göra talböcker av än andra. Det måste göras ett val för vad som läses in och i vilken ordning och sedan får läsaren bäst han eller hon kan förhålla sig till resultatet. För att allt ska framgå, så att läsaren kan få ut lika mycket av boken som en person utan läshinder får av en tryckt bok, måste också allt material läsas in. Läggs fotnoter sist i boken eller kapitlet så blir

⁹⁵ Intervju med Erik, 2011-02-24.

⁹⁶ Intervju med Frida, 2011-02-25.

⁹⁷ Intervju med Gina, 2011-03-02.

⁹⁸ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

⁹⁹ Föhrer, U. & Magnusson, E. (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*, s. 209-210.

det besvärligare för den som verkligen behöver hålla reda på och kolla dem. Talböckerna skapades ursprungligen för synskadade och trots att deras funktionalitet har breddats kanske de fortfarande bär på det bagaget. De dyslektiker som jag har talat med har i viss mån andra behov och utformningen gör ibland att läsningen försvåras för dem.

Det går att se tydliga spår av principen om minst ansträngning när det gäller lästekniken. Till exempel har vi sett hur flera personer läser igenom noter, bildbeskrivningar och diagram, även när de förefaller meningslösa och störande. Att hoppa över dem är inte helt lätt och det bryter läsandet, vilket kan göra att de förlorar mer på grund av att koncentrationen störs än på att de måste offra tid på onödigheter. Inte minst är noterna viktiga här, som ju dyker upp ofta, men är kortare, vilket gör att möjligheten att hoppa över dem är nära nog noll.

Vi kan också se att respondenterna har olika strategier när det gäller att återuppta läsningen på rätt ställe. Bokmärkesfunktionen används, men också anteckningar om vilken som är rätt position. Den bekanta tekniken anses i de fallen så väl fungerande att det inte finns några behov av att söka efter mer avancerade, men potentiellt lättare, alternativ.¹⁰⁰

Svaren här visar tydligt på hur informanterna skapar egna strategier. Gina är den som faktiskt nämner att hon fått sig till dels tips för hur man kan göra, men i allmänhet är strategierna uppkomna spontant efter vad som fungerar för den enskilde, helt i enlighet med Hongset.¹⁰¹ Det går att se ett tydligt prövande. De tillfällena när det krånglar är utmärkta exempel på hur situationer hanteras olika av olika personer. Det är naturligtvis svårt att veta om de använder sig av ”ultimata” tekniker i sitt studerande, men de förefaller i alla fall ha sökt sig fram till sådana som fungerar.

Användning av tryckta böcker

Samtliga respondenter använder tryckta böcker vid sidan av talböckerna, men de gör det på olika sätt. Gina och Hampus följer helst med i texten samtidigt som de läser talboken.¹⁰² Anton gör det tidvis.

Det blir lite olika, men ganska ofta så läser jag samtidigt som jag lyssnar och följer liksom med.¹⁰³

¹⁰⁰ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

¹⁰¹ Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 45-46.

¹⁰² Intervju med Gina, 2011-03-02; Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹⁰³ Intervju med Anton, 2011-02-16.

Frida och Ingrid gör vanligtvis en första genomläsning med hjälp av talboken, men använder därefter den tryckta boken för noggrannare läsning. Ingrid säger att det förekommer att hon använder båda versionerna samtidigt.

[D]et har hänt nån gång, när det har varit engelska böcker med väldigt knepigt språk, då har jag gjort det. Då har jag använt dom samtidigt. Men för mig har det varit bökigt att använda dom samtidigt annars.¹⁰⁴

Även Frida säger att hon ibland använder tal och tryckt text samtidigt.

Det beror på. Jag har lite grann humörsvängningar, jag är inte konsekvent hur jag gör, men oftast lyssnar jag först, sen går jag och läser, då vet jag vad det handlar om, så då är det lättare att hoppa över tabeller och långa stycken som man inte behöver, såna saker. Då är det lättare, det går mycket fortare.¹⁰⁵

Diana försöker ha tillgång till texten, men det varierar hur hon använder den.

Ibland när jag har haft svårt att hitta koncentration så har det varit bra att ha texten och ljudboken samtidigt, för då kommer jag in i koncentration i texten genom att lyssna på det. Så då kan jag stänga av ljudboken efter en stund och fortsätta läsa med ögonen.

Senare i intervjun talar hon om att hon ibland läser talboken först och den tryckta efteråt och ibland bara använder texten.

Ganska mycket litteratur läser jag bara med ögonen, då har jag ju inte ljudboken alls utan då läser jag bara. Det växlar lite grann, det är lite olika metoder. Och det beror mer på min dagsform än egentligen på litteraturen som sådan, det är mer beroende på hur jag känner mig.¹⁰⁶

Erik säger att han aldrig använder den tryckta boken samtidigt med talboken, eftersom han får svårt att koncentrera sig på flera saker samtidigt. Han använder dem vid olika tillfällen.

Självklart efter att jag har hört ett eller flera kapitel så går jag tillbaka i boken och sen använder jag väldigt ofta tryckta böcker, för jag tycker det är så kul att läsa, jag tycker det är trevligt.¹⁰⁷

Cecilia finner att det är lättare att koncentrera sig om hon har möjlighet att läsa texten samtidigt som hon lyssnar på den, men hon säger också att det beror lite på vilken kurs det rör sig om. När hon har läst fysik eller biologi så har det varit viktigare än vid ämnen som berör det hon benämner som ”mer filosofiska frågor”. Då

¹⁰⁴ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁰⁵ Intervju med Frida, 2011-02-25.

¹⁰⁶ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹⁰⁷ Intervju med Erik, 2011-02-24.

har hon oftast bara lyssnat. Inom biologin har det dock varit sämre med tillgången på talböcker, så där har hon ofta fått använda enbart den tryckta boken.¹⁰⁸

Belinda säger att de tryckta böckerna är smidigare att navigera i, så därför använder hon dem delvis för att i efterhand kolla upp saker i de delar som hon redan läst i talboken.¹⁰⁹

Den tryckta texten är alltså viktig för respondenterna, även om de flesta inte läser genom båda medierna samtidigt. Såväl hos Föhrer och Magnusson som Elmhag var det vanligaste att de intervjuade läser tryckt och talad text samtidigt, men hos mina intervjupersoner är vanorna mer skiftande.¹¹⁰ Det verkar på de flesta som att talböckerna lätt ger sammanhang, medan inlärningsplugg och djupare studier enklast sker med hjälp av den tryckta boken.

På den här punkten skiljer sig svaren åt mer än på de flesta andra. Men vad som är tydligt, bortsett från att alla använder tryckta böcker på något sätt, är att många testar olika modeller och strategier för olika tillfällen och även olika humör. Det finns en djupt pragmatisk inställning, som passar in i principen om minst ansträngning. Den teknik som för stunden är effektivast är den som används, men samtidigt testas ibland olika varianter för att komma fram till något som är bättre.¹¹¹

Valet av växlande strategier är också värt att stanna vid ett ögonblick. Vi har, utifrån Hongsets resultat, talat om hur olika strategier tillämpas, men de är alltså inte statiska och behöver inte nödvändigtvis ses som strategier av de som använder dem, även om de utan tvekan uppfyller definitionen.¹¹²

Användning av specialfunktioner i DAISY-böcker

Flera av respondenterna läser talböckerna via externa spelare eller med datorprogram som inte tillåter att de använder de specialfunktioner som DAISY-formatet erbjuder.

Diana använder ibland specialfunktioner, främst att byta läshastighet.¹¹³ Även Erik har ändrat hastigheten, men säger sig i övrigt inte har brukat några specialfunktioner.¹¹⁴ Frida brukade använda bokmärkesfunktionen när hon läste med ett talboksprogram.¹¹⁵ Gina lägger in bokmärken för att kunna hitta tillbaka till den

¹⁰⁸ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

¹⁰⁹ Intervju med Belinda, 2011-02-18.

¹¹⁰ Föhrer, U. & Magnusson, E. (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*, s. 207-208; Elmhag, A. (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*, s. 50-53.

¹¹¹ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

¹¹² Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 49.

¹¹³ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹¹⁴ Intervju med Erik, 2011-02-24.

¹¹⁵ Intervju med Frida, 2011-02-25.

plats där hon slutade. Hon har också bytt röst där det är möjligt, alltså då det även finns text i talboken.

Och det var nyss jag läste en bok som det var väldigt såhär, en datorröst som själva ljudboken var på, så då ändrade jag till den andra, fast det också är en datorröst, men den lät lite bättre. Jag var mer van vid den. Jag brukar inte använda så mycket mer. Jag är inte så duktig på när det blir teknik och hitta sakerna som passar, så jag kör mest bara läsa rakt på.¹¹⁶

Hampus använder inga specialfunktioner.

Jag har inte känt att jag behöver det, så jag vet inte, det kanske skulle underlätta, nu när du säger det, på nåt sätt. Men jag har hittat en strategi som jag tycker ändå funkar ganska bra.¹¹⁷

Ingrid använder inga specialfunktioner, eftersom hon för över talböckerna till sin mp3-spelare. Hon säger att hon inte har tittat särskilt noga på det program hon har fått hemskickat, men att hon skulle tycka om en bokmärkesfunktion och smidigare navigering. De fördelar som mp3-spelaren erbjuder, att hon blir mer mobil medan hon läser, är dock viktigare.¹¹⁸ Anton säger:

Men jag vet inte riktigt vilka funktioner som finns heller eftersom jag inte fått det att funka som jag antar att det kanske ska kunna funka.¹¹⁹

Cecilia har försökt lite med specialfunktioner utan tillfredsställande resultat.

Nej, jag vet inte om jag förstod mig på dom riktigt [skratt]. Det krånglade lite med den också när jag skulle hoppa till viss sida och så där, så förstod den inte riktigt, vilken sida jag menade. Så det här med några olika tekniska saker har jag för det mesta bara struntat i och kört på mitt eget sätt, för att jag har tyckt att det varit lite krångligt.¹²⁰

Jag får uppfattningen att de flesta av respondenterna inte är medvetna om alla de funktioner som finns i en DAISY-bok och inte heller anstränger sig för att inhämta den kunskapen. Ibland prioriteras de helt enkelt bort, för att man upplever andra fördelar, till exempel programvara man är van vid eller finner mer lättanvänd eller att man använder mp3-spelare eller andra apparater som är lättare att ta med sig. Här ser vi tydligt att olika val ställs mot varandra. Specialfunktioner i datorprogrammet mot rörlighet med mobil spelare, att arbeta med att lära sig tekniska funktioner mot att fortsätta med arbetet på det sätt personen upplever fungerar. Den upplevda minsta ansträngningen verkar styra. I och för sig avviker informanterna här en smula från teorin på så vis att de avvisar extraarbete idag som skulle kunna

¹¹⁶ Intervju med Gina, 2011-03-02.

¹¹⁷ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹¹⁸ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹¹⁹ Intervju med Anton, 2011-02-16.

¹²⁰ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

leda till mindre totalt arbete utslaget över tid, men det bör hållas i minnet att teorin utgår från den subjektiva upplevelsen av nuvarande och framtida ansträngning och till exempel Gina och Hampus visar tydligt att de inte ser några direkta vinster i den extra ansträngningen som utnyttjandet av extrafunktionerna skulle innebära.¹²¹ Det skulle gå att ifrågasätta i vilken mån det kan beskrivas som en strategi, om det inte finns någon klarhet kring alternativen, men det är ju inte så att informanterna saknar kunskap om att specialfunktioner finns. Alla de val vi just har diskuterat beskriver ju delar av en strategi, så också här är Hongset applicerbar. Det finns strategier och de skapas på individbasis.¹²² Inget säger att de strategier de använder skulle vara ”ultima”, men eftersom det finns en tillfredsställelse med dem hos de flesta vore det ett tveksamt tillvägagångssätt att gå in och säga att de gör ”fel”. Det är inte heller nödvändigtvis så att de skulle använda alla dessa funktioner även om de kände till dem.

I Elmhags undersökning hade samtliga fått instruktioner kring talböckerna och läsningsprogrammen (som de uppfattat som mer eller mindre god) av en bibliotekarie på den aktuella högskolan.¹²³ Mina informanter nämner flera källor för information kring talböcker, vanligast är Funktionshindersamordnaren vid universitetet, bibliotekarier vid universitetsbiblioteket och TPB. Vilken information man får är givetvis av betydelse för hur man påbörjar sitt talboksläsande och det verkar som att det inte finns någon konsekvent hållning där. Kanske är det därför så få av DAISY-formatets möjligheter är kända för användarna.

Användning av talboksspelare

Ingen av respondenterna använder för närvarande talboksspelare, men några har gjort det förut. Cecilia är en av dem.

I början så hade jag en sån där DAISY-spelare som jag lånade hem, första terminen, men jag förstod mig inte riktigt på den och den krånglade lite, så jag sket i den och tog datorn i stället. [---] [F]ör det första var den ju väldigt stor, den var väl några decimeter i omkrets och sen... ja, när jag tryckte in skivan så spottade den ut den och sa ”fel skiva” eller ”läs in från början” och det hoppade och jag förstod mig inte riktigt på den där för när man tryckte på en knapp så funkade det inte riktigt [...]

På frågan om hon bad att få en ny svarar hon:

Nej, det gjorde jag inte, för man skickade ju efter den så man fick ju betala hem frakten för att den skulle komma. Den var ju gratis att låna, men jag tyckte bara att det kändes... eftersom den var så stor, jag prövade att ta med den i väskan någon gång och ha hörlurar i och

¹²¹ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

¹²² Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 49.

¹²³ Elmhag, A. (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*, s. 56-58.

lyssna på bussen till exempel, men den var ju alldeles för bökig för det. Så jag lade ner det och satt hemma vid datorn och pluggade istället bara rakt av.¹²⁴

Även Gina har erfarenheter av talboksspelare.

[J]ag testade faktiskt en sån här DAISY-spelare på folkhögskolan som jag gick på och jag tyckte den var väldigt komplicerad att hitta i, eftersom när man ser på datorn så får man ju upp en skärm, där det står alla rubriker, men det ser man inte på den här spelaren, så därför har jag väl dragit mig, men nu när man ska läsa hela böckerna i alla fall så känns det som att det vore väldigt enkelt, eller lättare att ha med, typ när man sitter på bussen eller tåget eller går ut.

Hon utvecklar vidare kring sin erfarenhet.

[J]ag tyckte det var svårt att bläddra fram och tillbaka på den och komma åt precis exakt det jag ville läsa. Det hade funkat om jag skulle läsa hela boken, men nu skulle jag ju bara välja ut två olika delar [---] [D]et var lite för många knappar och så skulle jag läsa instruktionsboken samtidigt. Det var lite stressande för att det tog så lång tid. Så det hade kanske varit bra om man hade fått en manual som var inläst, som man faktiskt kunde lyssna på samtidigt, kanske på nåt annat sätt, hur man faktiskt gick igenom den.

Ändå säger hon att hon har funderat på att skaffa en, för att kunna ha den med sig enklare och därmed kunna läsa på fler ställen.¹²⁵

Anton, Belinda, Diana och Ingrid säger att de aldrig har funderat på att skaffa en talboksspelare. Det förefaller som om de inte är särskilt medvetna om vilka fördelarna med en sådan skulle vara. Diana svarar på frågan om hon funderat på att skaffa en:

Nej, det har jag faktiskt inte, just i och med att jag tycker att det här programmet som jag hittat har funkat så pass bra. Jag vet inte riktigt vad en talboksspelare har för extra funktioner utöver det.¹²⁶

För Frida har det till stor del varit en ekonomisk fråga, men spelarnas storlek har också betydelse.

[T]ill exempel om jag skulle plugga med mina kompisar så kan jag ta min iPhone och min bok och komma till skolan. Sen lyssnar jag, sen stoppar jag och så diskuterar vi vad vi har läst. Men talboksspelaren är ju ganska klumpig och det är lite tungt och så där.¹²⁷

Erik har funderat kring saken.

Funderingarna har först och främst gått: hur det fungerar och hur stor är grejen. Tar den upp mycket plats? Jag har ju bara sett bild på det, men jag har aldrig provat dom. Men jag skulle definitivt vilja pröva det och se... och höra hur flytet är i dom spelarna, hur det funkar.

¹²⁴ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

¹²⁵ Intervju med Gina, 2011-03-02.

¹²⁶ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹²⁷ Intervju med Frida, 2011-02-25.

På frågan om vad som är avgörande för om han skaffar en, svarar Erik:

Avgörande är nog om det är bra flyt i det och jag känner att det blir för mycket böcker att läsa själv, så att jag hinner med.¹²⁸

Sammanfattningsvis kan man alltså säga att flertalet inte har någon vidare erfarenhet, ofta eftersom de inte sökt efter den, och att de som har erfarenhet inte har varit särskilt nöjda, i alla fall inte i förhållande till de lösningar de använder nu. Det är en slående skillnad mot de svar Elmhag fick i sin undersökning. Där var talboksspelare utan tvekan det vanligaste sättet att läsa talböckerna.¹²⁹ Kanske kan skillnaden ha att göra med att Elmhags intervjupersoner alla träffat samma bibliotekarie och där fått information som visat vägen mot talboksspelare, men det är också möjligt att den tid som gått mellan våra undersökningar har betydelse. Tekniken har gått framåt och datorer och bärbara musikspelare och telefoner som studenterna redan använder utanför studierna anses vara tillräckliga för att fylla behoven.

Jag ställde också en fråga om vilka funktioner de skulle vilja ha i en talboksspelare, om de inte behövde ta hänsyn till tekniska eller ekonomiska hinder. Många av svaren tar upp behovet av smidig navigation. Ingrid säger:

Jag skulle givetvis vilja att det var väldigt lättnavigerat, att man snabbt kan gå från där man är till ett register och kolla det och kunna bläddra tillbaka snabbt till texten där man var. Förstår du vad jag menar då? Att man kan hoppa... kanske till och med att man kan öppna ett fönster till eller så, så man har möjlighet att ha en överskådlighet med register och så. Bokmärkesfunktion absolut, en bra sådan, att man kanske kan ha flera bokmärken. Ja, det är jättesvårt, och så sitter jag här och gissar och känner att det här kanske till och med finns fast jag inte har satt mig in i det.¹³⁰

Gina är delvis inne på samma linje.

Skulle vara att man lätt hittar och att man inte måste gå igenom många olika nivåer för att komma dit man vill, kanske. Att det ska vara väldigt enkelt att starta den och att hitta i den. Jag vet inte, nu är jag så van vid det datorprogrammet som jag använder och tycker att det kan vara ganska enkelt, men att man ska kunna pausa och kanske läsa om bara ett litet stycke, för nu har jag att antingen kan jag gå till nästa sida eller så kan jag läsa om nästa mening, eller den meningen som har varit, men kanske man bara vill läsa ett litet stycke igen och om man då har hela texten på datorn så kan man klicka på den bara, men har man bara rubriken, så får man ju inte välja precis vart man skulle vilja börja.¹³¹

Cecilia tar också hon upp faktorer kring navigeringen.

Då skulle jag vilja dels att man kunde hoppa till vissa kapitel och underrubriker, alla sorters rubriker, att man kunde säga ”ja, dit vill jag komma” och så. Och olika sidor, så man kan

¹²⁸ Intervju med Erik, 2011-02-24.

¹²⁹ Elmhag, A. (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*, s. 50-53.

¹³⁰ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹³¹ Intervju med Gina, 2011-03-02.

bläddra lite och kunna sätta ett ”här slutar jag, här vill jag börja igen”. Men även på nåt vis – det vet jag inte riktigt hur det skulle gå till – men nåt att om man stryker under i en bok liksom, att kunna: ”det här vill jag spara” eller ”här var det nåt viktigt, så lyssna på det här en gång till”, eller nånting sånt. Nåt sorts understrykningsfunktion vore ju praktiskt.¹³²

Hampus har också funderingar kring möjligheten att agera direkt i texten. Han önskar en möjlighet att stryka under eller på andra sätt göra markeringar.¹³³ Diana har också tankar kring att kunna ha tillgång till texten i spelaren.

Jag funderar på om det skulle finnas en funktion där man hade... så som det här programmet som jag har i datorn, om man skulle ha ett sånt program där man även kunde ha textboken, alltså att man såg texten, att man kunde se texten och höra samtidigt, kanske framför allt också kunna se illustrationerna och kunna följa med lätt i texten, så man såg var nånstans i texten man var.¹³⁴

Belinda önskar att det vore lättare att veta var i boken man befinner sig som läsare.

[D]et kanske finns redan, men det som jag kände, som jag upplevde... det här svåra då som jag sa om sidhänvisningar att det skulle ju vara skönt om det på nåt sätt alltid... i och för sig på vissa böcker då säger dom kanske sidan 23 när dom börjar, men att det också står det där som markering på nåt sätt så att man vet exakt vilken sida det är. Det skulle ju vara skönt att veta så att man kan gå tillbaka precis.¹³⁵

Erik säger sig i stort vara nöjd med vad som finns tillgängligt.

Det går att byta ganska fort och söka av ord och byta kapitel och stanna och så att dom kommer ihåg vilka kapitel man är på, så den utvecklingen tycker jag har kommit väldigt bra. Det är precis som man själv använder en bok. Kanske ett utvidgande av registersök. Det är där man skulle kunna utveckla det lite mera om man är speciellt ute efter några speciella ord eller fraser, om man kan leta upp dom via ett enkelt register, att man kanske säger in till maskinen att ”det här ordet, finns det med i register?”, och att den letar upp det snabbt i register och sen ger den förslag på vilka sidor eller vilka kapitel dom behandlar dom fraserna eller dom orden. Det är nånting i så fall utvecklingsmässigt.¹³⁶

Många är lite tveksamma, som om frågan är ny för dem, även om de som synes har en hel del förslag och funderingar. Ingrid's kommentar om att det kanske redan finns känns signifikant eftersom det bekräftar den tanke som tagits upp ovan, att många av informanterna inte vet mer än vagt vilka funktioner som finns och ofta inte heller har upplevt något behov av att ta reda på det.

Den eventuella vinsten anses inte vara stor nog för att informanterna ska ta steget att undersöka hur utvecklingen av talboksspelarna ser ut. Cecilia verkar ha råkat ut för ett rent måndagsexemplar, men det ekonomiska avbräcket att betala frakten för ett byte förmodas vara större än den effekt den förbättrade studiesitua-

¹³² Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

¹³³ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹³⁴ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹³⁵ Intervju med Belinda, 2011-02-18.

¹³⁶ Intervju med Erik, 2011-02-24.

tionen kan ge. Det faktum att informanterna har många förslag kring förbättringar anger ju tydligt att de inte anser sin studiesituation vara perfekt. Flera säger ju också att de vill testa, men ansträngningen att faktiskt skaffa en spelare är större än den att bara fortsätta med deras nuvarande studiemetod.¹³⁷

Tankarna kring talboksspelare antyder att informanterna, trots sina spridda strategier, har stött på likartade problem kring sin situation. Talboksspelare i sin nuvarande form verkar inte vara helt tillfredsställande, men även om de verkar någorlunda nöjda med sina strategier finns önskemål om bättre tekniska förutsättningar, talboksspelare som är smidiga som ett bärbart verktyg i stil med mp3-spelaren, men som ändå tillåter den interaktion som en dator erbjuder och ännu bättre sådan. Dagens smarta telefoner visar förmodligen vägen, med möjlighet att enkelt påverka den bild användaren har framför sig.

Om inläsningen av böckerna

En annan faktor som nämns är kvaliteten på inläsningarna av böckerna. Men vad är det egentligen som är en bra inläsare och vad är en dålig? Erik har upplevt flera inläsningar som så olämpliga att det blir problem.

[J]ag hade gärna velat ha talböcker där dom hade haft det lite mer flytande i talet, som en vanlig talbok, en roman eller nånting. För den engelska litteraturen vi har, när dom pratar där så betonar dom orden väldigt tydligt och för mig är det väldigt jobbigt att lyssna på och då läser jag nästan själv hellre. [---] [O]ch även på svenskan är det väldigt... dom betonar orden så tydligt och så blir det som avbrott mellan. Trycker man upp hastigheten lite, då låter det bara löjligt till slut och då blir det jobbigt. Jag förstår att vissa kan ha behov av att höra orden väldigt tydligt, men jag har ju ändå tränat upp mig själv med att jag gillar att läsa och att skriva ganska mycket, så jag har ett hyfsat bra ordförråd och då blir det lite... elakt att säga, det blir lite löjligt.¹³⁸

Ginas läsning påverkas av vilken kvalitet inläsaren håller.

Vissa läser väldigt tråkigt. Om det då kanske inte är världens roligaste lärobok, så gör det att det kan vara svårt att hålla fokus på själva boken. [---] Jag tycker om när dom läser med lite inlevelse eller man hör att det är en riktig människa som läser. Jag brukar lyssna på väldigt mycket skönlitterärt också och där kan man ju läsa med mer inlevelse, karaktärer och sånt där, än vad man kan i skolböcker. Det blir ju lite annorlunda. Men, ja, jag tycker nästan när dom låter lite likare att det går bättre.¹³⁹

Hampus säger att talböckerna har hjälpt till att förbättra hans läsning även när han enbart använder tryckta böcker.

¹³⁷ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

¹³⁸ Intervju med Erik, 2011-02-24.

¹³⁹ Intervju med Gina, 2011-03-02.

[N]är jag hänger med i böckerna samtidigt som jag får dom upplästa så kommer jag in lite grann i rytmen, jag får lite mer flyt i läsandet med hjälp av att nån hela tiden läser för mig. Så när jag inte använder talböckerna så tycker jag att det flyter på och går snabbare. Så det är bra, och samtidigt så tycker jag att dom böcker som är datorinlästa blir ibland olidliga att lyssna på, för att det blir monotont och man får inte meningssammanhagen, dom läser ju bara ett ord åt gången så att säga, så det flyter ju inte på i meningar och sammanhang. Så där kan jag tycka att det stör min läsning lite grann.

Ändå väljer han att använda dessa böcker snarare än att bara använda texten, eftersom det skulle innebära långsammare läsning.

Ja, det gör jag. Men det är som sagt både och. Det går snabbare men jag tycker inte att det är bra för läsningen.¹⁴⁰

För Ingrid är böckerna som är inlästa med talsyntes inte de som är värst.

Alltså det finns ju tre olika typer. Första: en person som läser in, och som läser in det väldigt bra. När man känner att det är nån som kan läsa och det är växlingar och det finns en harmoni i inläsningen. Och sen finns det en fysisk person som läser in som låter som om ingenting i livet skulle kunna få den här människan att ändra volym eller tonläge. Och sen finns den här datorinläsningen. Och det jag föredrar är ju naturligtvis den första, en person som läser in med känsla och med inlevelse, men får jag inte det, då tar jag hellre en datorinläst text än den här personen som läser dåligt, för jag blir bara så irriterad, så det kan sabba en hel bok.

Dåliga inläsningar påverkar hennes studier.

Jag har ju svårare att ta till mig det hela. Dels är det svårare att lyssna, det är svårare att fokusera, att lyssna på det som sägs, för man hamnar hela tiden i nån slags frustrationstillstånd, blir irriterad över dålig inläsning och att det är svårt att under en längre tid ta till sig det som sägs. Det ställer andra krav på mig, i och med att jag lyssnar under en längre tid när jag gör nånting annat, och en dålig inläsning kräver att man tar paus ofta för att det kräver ett större reflekterande över det du har hört, för att kunna ta till sig en dålig inläsning. Så det är svårare. Mycket, mycket svårare.

Men datorinläsningarna kan innebära väl så stora problem.

Det kan ha det om du har till exempel en svensk bok med mycket engelska ord i och talsyntesinläsningen inte slår om och det blir många ord som är svåra att förstå, så man inte kan hoppa över dom och bara gå vidare, som det är i engelska ord som läses på ett svenskt sätt till exempel. Är det alldeles för många såna då måste man hela tiden stanna och gå och leta reda på boken och kolla ”vad står det egentligen? Vad är det han pratar om?” för att man inte ska tappa helhetsförståelsen för det hela. Så på så sätt kan det vara samma problem, men samtidigt så är det så här, för mig är det lättare att ha en förståelse för att det är dåligt om det är en talsyntes.¹⁴¹

Det är alltså inte så enkelt som att inläst av person är bra medan inläst av talsyntes är dåligt, även om det verkar råda en föga förvånande samstämmighet i att de sena-

¹⁴⁰ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹⁴¹ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

re försvårar läsningen. Men Eriks kommentarer får tas som bevis på att det inte nödvändigtvis finns en samstämmighet mellan vad som är en bra eller dålig inläsare och för Ingrid kan en dålig inläsare till och med vara sämre än ingen alls. Påverka läsningen verkar denna faktor i vilket fall som helst göra. Dessa olika preferenser stämmer in med Hongsets undersökningsresultat och visar också på logiken i hennes slutsats, att det inte går att hitta en metod som fungerar för alla.¹⁴² Situationen är dock inte helt lätt att påverka. Även om det hade funnits en samstämmighet kring vad en bra inläsning är finns det andra faktorer som påverkar, som jag ska ta upp mer nedan. Elmhag har också fått några kommentarer kring inläsaren. En person säger att en dålig inläsare kan göra att läsandet tar längre tid, en annan att det kan försvåra så mycket att han helt enkelt låter bli att använda den aktuella talboken och går enbart på den tryckta.¹⁴³

Uppenbarligen påverkar dåliga inläsningar, vad det än innebär för den enskilde, studierna till det sämre. Det verkar dock i allmänhet inte som att det gör dem så mycket sämre att talböckerna faktiskt väljs bort, även om det ibland övervägs.

Nyproduktion av talböcker

Gina och Ingrid är de enda som har begärt att få böcker nyproducerade, Gina tre gånger och Ingrid en.¹⁴⁴ På frågan om varför de andra inte gjort det går svaren inom två huvudsakliga linjer: de var inte ute i tillräckligt god tid eller de har inte upplevt behovet av det. Belinda säger:

[J]ag har inte varit ute i tillräckligt god tid. [...] Det är väl tre månader innan eller nåt sånt där, så då har jag bara köpt boken istället.¹⁴⁵

Gina säger också att de gånger hon har beställt så har böckerna inte nått henne i tid. Inför den innevarande terminen såg hon till att be om alla böcker redan från början, men då visade det sig att allt redan fanns tillgängligt.¹⁴⁶ Erik har inte behövt beställa än, eftersom allt varit tillgängligt, men han har hittat några böcker som han kommer att behöva beställa.¹⁴⁷ Diana svarar följande på frågan om hon har bett om nyproduktion:

¹⁴² Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 49.

¹⁴³ Elmhag, A. (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*, s. 50-51.

¹⁴⁴ Intervju med Gina, 2011-03-02; Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁴⁵ Intervju med Belinda, 2011-02-18.

¹⁴⁶ Intervju med Gina, 2011-03-02.

¹⁴⁷ Intervju med Erik, 2011-02-24.

Nej, det har jag inte gjort, framför allt i och med att mitt behov inte har varit så jättestort, så har det inte känts som att det har behövts.¹⁴⁸

Frida motiverar sin avhållsamhet på ett annat sätt.

Det har jag inte gjort. Då får jag dåligt samvete. Dom sitter och läser bara för mig. Men dom flesta jag behövde fanns på plats.

När det inte har funnits talböcker så har hon läst de tryckta böckerna, men hon har sett till att det inte rör sig om alltför tjocka volymer.¹⁴⁹ Hon skrattar när hon talar om sitt dåliga samvete som hinder för att be om nyproduktion, men det behöver ju inte betyda att det inte är sant. Ingrid har som sagt bett att få en nyinläsning, men andra gånger har hon låtit bli.

Vissa böcker har jag faktiskt låtit bli att be om en nyinspelning på, för att jag inte har orkat eller boken har varit liten och det har vart lättläst, så jag har bestämt att jag struntar i det.

Men motivationen att låta bli har ibland varit lite mer komplicerad än så.

Det har nog mest varit att jag har haft så mycket runt omkring och jag har inte orkat med mecket att gå och leta reda på nån eller förklara för nån att ”jo, men jag behöver faktiskt en nyinläsning av det här, för det är en nytgåva och det har hänt massa förändringar och sånt”, för även om det har funkade bra när jag har gjort det så har det ändå varit så att ”jamen, behövs det verkligen”. Det har vart ett visst ifrågasättande. [...] Det var från biblioteket, men inte så att dom ifrågasatte mig, jag upplevde det inte som att jag blev ifrågasatt, utan mer ”måste det verkligen, är det riktigt säkert? Det kanske går att använda den som redan finns”. Så det har vart en kombination av att man har haft mycket runt omkring, så har man inte orkat ta till sig en till sak och att det varit meck man inte velat ta tag i liksom.¹⁵⁰

Det här sammanfaller i stort med vad Hansemark fick för svar kring samma fråga. Medvetenheten finns, men motivationen är inte tillräckligt stark eller hindren för stora för att studenterna ska göra slag i saken.¹⁵¹ Dessutom hade även hon sett exempel på att hennes intervjupersoner upplevt brister i bemötandet, vilket i somligas mening även innefattade brister i kompetensen.¹⁵² Det kan dock vara värt att hålla i minnet den tid som gått sedan Hansemark gjorde sin undersökning. Idag gör de flesta studenter en stor del av det praktiska arbetet med att hämta hem böckerna på egen hand, vilket kan ha ändrat bibliotekariernas sätt att arbeta med talböcker. Hurvida de vet mer om talböcker idag än 2005 kan ju dock inte mitt material svara på.

¹⁴⁸ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹⁴⁹ Intervju med Frida, 2011-02-25.

¹⁵⁰ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁵¹ Hansemark, J. (2005), *Studentsupport: En studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*, s. 43-44.

¹⁵² Hansemark, J. (2005), *Studentsupport: en studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*, s. 47-48.

I allmänhet kan man se att respondenterna använder tryckta böcker om talböcker inte finns tillgängliga. När de av någon anledning stöter på ett hinder (eller vad som upplevs som ett hinder) låter de bli att försöka få nya talböcker gjorda och tar sig fram med tryckt text, trots de nackdelar som det för med sig. Här prioriteras tydligt ansträngningen bort, till förmån för andra göromål, som också kan ligga utanför studierna. Även här är det tveksamt om Zipfs princip förklarar beteendet, eftersom en ansträngning som på goda grunder kan väntas minska ansträngningen senare inte utförs. För flera har ju dock inte behovet visat sig vara tillräckligt starkt.¹⁵³ Det handlar ju heller inte om någon antingen/eller-situation. Hade valet legat mellan talboksläsning eller ingen läsning alls hade motivationen förmodligen varit högre. Nu handlar det om läsning eller lite besvärligare läsning. Dessutom har vi sett tidigare att flera informanter ser ett värde med den tryckta boken i sig. Det händer att de används utan att kompletteras av tal, även om möjligheterna finns. Det finns inga absoluta gränser mellan att fungera och att inte fungera. Det finns inte ens en konsensus kring att talböcker alltid är bättre. Detta förefaller också vara en faktor som påverkar hur stor motivationen kring att beställa nyinläsningar är. Även här ser vi alltså att varierande inställningar och studiestrategier påverkar, i kombination med yttre faktorer.¹⁵⁴

Hur skaffas talböckerna?

Samtliga respondenter utom Gina laddar ner talböckerna direkt från TPB:s katalog (även om Ingrid ibland också beställer hem på skiva från biblioteket). Gina går istället via en bibliotekarie.

[H]on hjälpte mig med dom första böckerna och sen testade jag några själv, men det tog jättelång tid för mig att hitta dom och ladda ner dom, så efter det så brukar jag maila henne varje gång jag behöver nya böcker och sen laddar hon ner dom och så får jag hämta dom där. Så då har jag allihop på CD-skivor. [---] Först tyckte jag det tog lång tid att hitta böckerna när man skulle söka på dom, för jag var helt ny med hur en boklista såg ut på universitetet, så jag visste inte vad som var artiklar och vad som var böcker och ofta är det ju flera författare till kanske och det där att hitta och se om det verkligen var den rätta var svårt. Och sen brukar jag aldrig ladda ner saker, så jag tycker att det var lite svårt att veta vart man skulle spara det och det tog tid. Och jag kände att egentligen skulle jag bara behöva sitta och läsa det här, för jag har tenta om några veckor. Eller jag skulle läsa det till föreläsningen dan efter. Jag blir alltid frustrerad när det är tekniska grejer som jag inte förstår. Så då tänkte jag att då går jag den lätta vägen och ber henne fixa det, men då blir det ju det där att ta med sig CD-skivor överallt.¹⁵⁵

De övriga verkar överlag nöjda med hur nerladdningen har fungerat, även om Diana nämner att hon hade problem med att komma underfund med var filerna spara-

¹⁵³ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

¹⁵⁴ Hongset, H. (1992), ”Lydbøker som alternativ lesning”, s. 49.

¹⁵⁵ Intervju med Gina, 2011-03-02.

des första gången.¹⁵⁶ Det finns dock flera som likt Gina har upplevt problem med TPB:s katalog. Ingrid är en av dem.

Ibland så söker man på författare eller på boktitel och får ingen träff över huvud taget tills man börjar söka på medförfattarna och genom dom sen söker vidare, så kan man faktiskt hitta en bok som man sökte på från början, men man inte fick nån träff på. Det tycker jag är lite irriterande. Så man får ju inte sluta efter första sökningen om man inte får en träff, utan det är ju bara att leta vidare. Och när man har letat ett tag och inte får nån träff, då går man till bibliotekarien. Och sen tycker jag det är fascinerande att man på en sån sida inte har nån rättstavningshjälp.¹⁵⁷

Frida har också reflekterat kring det här.

När det kommer till att söka talböcker, blir jag lite förvånad att det inte är ett så flexibelt program. Till exempel, jag brukar kopiera och klistra när jag söker en bok. Om dom har skrivit till exempel komma istället för punkt, då brukar det inte komma fram. [...] Det är inte dyslexivänligt, tycker jag. Man måste skriva väldigt noggrant. Jag var lite förvånad över det.¹⁵⁸

Alla upplever dock inte problem med TPB-katalogen. Cecilia säger:

Jag var lite orolig för det där eftersom man skulle leta reda på dom på internet, men nej, det har funkat jättebra, tycker jag. Det har varit tydligt var man letar och hur man hittar och hur man laddar ner. Det har varit bra.¹⁵⁹

Sammanfattningsvis finns det fog för att säga att möjligheten att ladda ner talböcker har slagit väl ut, även om inte alla har varit förtjusta. Respondenterna i den här undersökningen har dock tagit sig över hindren de stött på. De som inte kommit tillrätta med sökningen i katalogen har fortsatt söka för att ta sig runt problemet. Gina, som av olika anledningar inte var bekväm med nedladdningen gick till sin bibliotekarie och kunde lägga tiden på läsning istället, helt i enlighet med Zipfs princip.¹⁶⁰ Frågan är dock om alla fortsätter tills man hittar en väg förbi svårigheterna, eller om somliga istället avstår från talbokslösningen.

Det är möjligt att det finns en för stark förtröstan på att personer tillhörande den generation som nu är universitetsaktiva är verserade när det gäller modern teknik, som inte helt motsvaras av verkligheten, och följaktligen finns en fara att somliga hamnar utanför om det inte finns mekanismer för att se till att alla blir uppbackade.

¹⁵⁶ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹⁵⁷ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁵⁸ Intervju med Frida, 2011-02-25.

¹⁵⁹ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

¹⁶⁰ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

DAISY text och ljud

I undersökningen ingick även en fråga om huruvida respondenterna kände till DAISY text och ljud, alltså talböcker med synkroniserat text och ljud. Gina, Hampus och Ingrid har använt det, men också Belinda, Cecilia och Frida känner till att det finns. Cecilia och Frida har dock fått den informationen genom andra kanaler än sådana som är relaterade till deras egen talboksanvändning; Cecilia vid ett besök hos specialpedagogiska myndigheterna som hon var på genom sin utbildning, Frida när hon letade efter en bok åt sin dotter.¹⁶¹ När det gäller de som provat på det förefaller det dessutom som om åtminstone Gina och Ingrid vet helt enkelt därför att en del av de böcker de har använt har råkat vara sådana, snarare än att de har fått information. Gina gillar dessa böcker. Hon säger att de är bra om hon inte fått tag i den tryckta boken eller om den och talboken inte är av samma utgåva.¹⁶² Hampus gillar dem också, även om han inte alltid läser med på skärmen, utan använder den tryckta boken istället, men han säger att det är bra att ha en markering så att man lätt ser var någonstans man är på sidan.¹⁶³ Ingrid tycker inte att det är något för henne, eftersom hon inte sitter vid datorn när hon läser talböcker.¹⁶⁴ Bland de som inte har använt det skiljer sig åsikterna om huruvida de skulle vilja göra det. Frida är riktigt positiv och Erik säger att det vore bra vid böcker som innehåller många ord som är svåra att veta uttalet på.¹⁶⁵ Diana säger att hon gärna skulle testa och Anton säger att det mycket väl kan vara en bra sak, även om hans svar är lite tveksamt.¹⁶⁶ Belinda och Cecilia är mer negativa till tanken. Cecilia säger att hon hellre läser på papper än på dator, men att det vore ett bra sätt att inte tappa bort sig i texten.¹⁶⁷ Belinda säger:

Jag tycker att det är ganska svårt det här att höra samtidigt som jag läser, så antingen gör jag nog det ena eller det andra.¹⁶⁸

Det är slående att ingen av dem som har använt det använder det alltid när möjligheten finns och att ingen av dem som ännu inte testat, med undantag för Frida, verkar vara mer än måttligt positiva till idén. Vidare kan man konstatera att informationen kring denna typ av talböcker sällan når fram till användaren. Svaren stämmer här tydligt in med principen om minst ansträngning. De som funnit att det minskar deras ansträngning har använt det, övriga har låtit det vara.¹⁶⁹

¹⁶¹ Intervju med Cecilia, 2011-02-23; Intervju med Frida, 2011-02-25.

¹⁶² Intervju med Gina, 2011-03-02; Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁶³ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹⁶⁴ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁶⁵ Intervju med Frida, 2011-02-25; Intervju med Erik, 2011-02-24.

¹⁶⁶ Intervju med Diana, 2011-02-23; Intervju med Anton, 2011-02-16.

¹⁶⁷ Intervju med Cecilia, 2011-02-23.

¹⁶⁸ Intervju med Belinda, 2011-02-18.

¹⁶⁹ Zipf, G. K. (1949), *Human behavior and the principle of least effort*, s. 5-6.

Beteendet hänger naturligtvis ihop med informanternas olika strategier, som de har kommit fram förut, varierande men allestädes existerande, i linje med Hongsets slutsatser.¹⁷⁰ Text och ljud blir främst till nytta för dem som har en datorskärm i närheten eller gärna läser på en datorskärm. Vi kan notera att flera i första hand läser på papper, trots att det på visst sätt måste vara mer arbetsamt, eftersom en tryckt version då måste skaffas och has till hand, medan text och ljud-versionen finns på plats om man har en dator i närheten, vilket ju flera har. I övrigt är det slående här hur många inte har fått ordentlig information kring DAISY text och ljud eller om hur det fungerar. I princip har vi här också en avvägning att göra mellan olika värden. Som saken ser ut idag föreligger det i stort sett ett val mellan att använda en mänsklig inläsare eller ha medlagd text. Versionen med syntetiskt tal har den stora fördelen att den går fort att framställa, men det förefaller på informanterna att en bra inläsare är en viktigare faktor för hur väl studerandet går. Även om det inte finns möjlighet att göra någon jämförelse mellan vikten av dessa faktorer berör det tydligt studierna. Både inläsarens och textens vara och icke vara påverkar de strategier som används.

Användning av talböcker för fritidsläsning

Samtliga respondenter säger att de i någon mån har använt talböcker för fritidsläsning. Som tidigare nämnts gör de sällan skillnad på talböcker och ljudböcker, men jag har valt att vara noggrann med den distinktionen när jag nu redovisar deras svar på denna punkt. Jag frågade om de läste dem på något annat sätt än studielitteraturen. Flera svarar att de läser den mer avslappnat, eftersom de inte behöver fokusera så mycket. Belinda formulerar det så här:

Ja, det tror jag. [...] Man lyssnar ju inte lika engagerat kanske. När jag pluggar så måste jag ju vara mer aktiv och kanske anteckna nånting och komma ihåg, så det blir ju lite olika.¹⁷¹

Gina har läst skönlitteratur på ljud länge, men gör det inte så mycket nu.

Nej, det brukar jag faktiskt inte, utan nu sist har jag läst böcker vanligt, för det känns som att jag förknippar skolan med talböcker lite grann. Plus att jag måste hålla igång läsandet lite grann. Tar man ett uppehåll och inte läser nånting på några månader, till exempel sommarlovet förut, så var det jättesegt att komma igång. Det känns som att hjärnan lägger av.¹⁷²

Diana har använt ljudböcker för fritidsläsning längre än hon har studerat med talböcker och ser skillnader både mot läsandet av tryckt text och studieläsandet.

¹⁷⁰ Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 46.

¹⁷¹ Intervju med Belinda, 2011-02-18.

¹⁷² Intervju med Gina, 2011-03-02.

En väldigt, väldigt stor hjälp som jag fick just med att läsa skönlitteratur som ljudbok det är att ofta när jag läser tryckt text så fastnar jag på en mening och måste läsa om meningen och måste läsa om meningen, eller så har jag läst en bit och sen så är jag rädd att jag missat ett ord högre upp i det stycket och då måste jag hoppa tillbaks en halv sida och läsa om en halv sida bara för att jag är rädd att jag tappat ett ord, så det blir väldigt långsam läsning, det blir svårt att ta sig framåt, medans när jag har det som ljudbok, då kan jag mer skita i att jag missat ett ord eller att jag har glömt att lyssna en halv sida. Det gör mig inte så mycket. Jag kan slappna av lite mer i läsningen. Det är en väldigt stor förändring i mitt läsande. Men det är lite svårare att göra i kurslitteratur, för där kan jag fortfarande inte riktigt känna att jag kan skita i att jag missat nånting, utan där vill jag kunna kolla i texten också, för att verkligen vara säker på att jag fått ur det viktiga.¹⁷³

Ingrid har också använt ljudböcker för sin fritidsläsning länge. Hon får frågan om hon tror att hennes vana vid inläst litteratur påverkat hur hon tagit till sig talböcker som studiehjälp.

Jag har inte tänkt på det faktiskt men... givetvis är det nog så. I och med att jag redan hade en relation till inläst litteratur. Ja, så är det nog. Det tror jag. Jag har inte reflekterat över det tidigare, men absolut. Det är så jag har använt mig av den inlästa litteraturen och jag har nog bara per automatik fortsatt.

Hon säger att hon lyssnar på samma sätt på fritidslitteraturen som på studielitteraturen, samtidigt som hon gör andra saker.¹⁷⁴

Hampus har mindre goda erfarenheter av ljudbaserat fritidsläsande.

Jag har provat, men jag tycker att det är svårt att lyssna när nån berättar. Jag tycker att det är väldigt viktigt vilken röst det är som läser upp. Det påverkar hur bra jag tar till mig det som läses upp och hur bra berättelsen blir och i dom böcker jag har provat, alltså vanlig skönlitteratur, har jag inte känt att det har varit tillfredsställande. [...] Men jag läser gärna. Nu när jag läser så mycket böcker när jag pluggar, så läser jag inte så mycket skönlitteratur, men under sommarlov och sånt då gör jag det gärna och samtidigt ser jag det som en lästräning.¹⁷⁵

Även en av Föhrer och Magnussons intervjupersoner har berättat om skillnaden mellan skönlitteratur och studielitteratur som talbok och säger att det fungerar utmärkt för skönlitteratur, men att det är svårare med studielitteraturen, främst för att navigationen blir knepigare.¹⁷⁶ Det är möjligt att den ökning i mängden ljudböcker som getts ut de senaste tio–femton åren har förändrat omfattningen av läsning via tal. Det har gjort så att denna metod att ta till sig litteratur har förflyttats från att vara något som förknippas med funktionshinder till att bli något för var man. De flesta av respondenterna i den här studien hade provat på att fritidsläsa via tal- eller ljudbok innan de började på högskola/universitet och kanske kan det ha påverkat för fler än Ingrid. En av Björn Milrads intervjupersoner nämner att det

¹⁷³ Intervju med Diana, 2011-02-23.

¹⁷⁴ Intervju med Ingrid, 2011-03-03.

¹⁷⁵ Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹⁷⁶ Föhrer, U. & Magnusson, E. (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*, s. 209.

tog ungefär ett halvår att komma in i detta nya sätt att inhämta information.¹⁷⁷ Kan- ske kan det spela roll om man har lagt en grund för det arbetet.

Noterbart är också talet kring att behöva läsa tryckta böcker som lästräning, som här tas upp av både Gina och Hampus. Det säger tydligt hur medvetna många av de strategier som har uppmärksammats har varit. Denna läsning är något som inte direkt är studierelaterad, men som på sikt spelar roll för hur effektivt studierna kan genomföras. Detta stämmer in med vad flera andra har beskrivit kring sina strategier, men det blir extra tydligt att studierna genomförs på ett metodmedvetet sätt. Vi har talat om att använda minsta möjliga ansträngning, men här visas det tydligt att detta inte ska tolkas som lättja, utan i hög grad som medvetet planerande. Hongsets slutsatser är lika valida här, trots att det handlar om något som på ytan kan förefalla frikopplat från studierna.¹⁷⁸

Övergripande observationer

I alla de aspekter av talboksläsande som en del av högskolestudier vi här har mött lyser några saker igenom. Det finns en vilja att integrera denna studieform så mycket som möjligt i studierna som helhet. Det har fokuserats nästan uteslutande på talboksanvändningen här och det finns en risk att det skymmer ett faktum som är viktigt att påpeka. Läsandet i allmänhet och talboksläsandet i synnerhet utgör bara en del av dessa människors studier, vilket i sin del bara utgör en del av deras liv. Även detta måste tas hänsyn till när vi diskuterar deras beteende utifrån uppsat- sens teoretiska utgångspunkter.

Om vi sålunda försöker lyfta blicken en aning, så ser vi att intervjupersonernas beteende skiljer sig åt markant. Samma sak går att se vid en titt på den del av den tidigare forskningen som mer specifikt har tagit upp dyslektiska högskolestudenters talboksläsning. Den här studien är ju liten, men ändå finns det skäl att anta att bris- ten på mönster mellan intervjupersonerna inte beror på brister i mängden empiri, utan på att det helt enkelt finns så pass stora variationer inom denna grupp. De må samtliga vara dyslektiker, men de har olika grav dyslexi, som yttrar sig på olika sätt, och de har sålunda olika sätt att hantera den.

Det som verkar vara gemensamt är att samtliga gör på ett sätt som förefaller dem så smidigt som möjligt. För somliga är intag av text och tal samtidigt det som gör studierna minst osmidiga, för andra försvårar en sådan teknik. En del vill ha tillgång till DAISY-formatets specialfunktioner, andra anser dessa fördelar mindre än de som kommer med att använda ett program de känner till eller en spelare som

¹⁷⁷ Björn Milrad, M. (2010), *Studenter med läs- och skrivsvårigheter som deltagare i högre utbildning*, s. 115.

¹⁷⁸ Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 49.

tillåter dem att röra på sig. Frida och Hampus påpekar att möjligheten att studera tillsammans med andra har ett värde, som kan göra att det lönar sig att göra talboksläsningen något mindre smidig. Hampus säger att han har hittat en strategi som funkar ganska bra, och i den kommentaren förefaller det finnas en nyckel till fleras inställning.¹⁷⁹

Flera av de andra redovisar tydliga strategier för sina studier. Ingrid och Frida lyssnar först, medan de gör annat, för att därefter ägna sig mer noggrant åt texten. Erik och Belinda vill inte använda tryckt text och tal samtidigt, utan går senare tillbaka och kollar i den tryckta boken (Erik mer systematiskt än Belinda). För flera varierar strategierna. Diana och Cecilia beskriver hur det kan skilja sig mellan olika böcker, beroende på innehållet, vilket medium de använder och hur de kombinerar dem. Även Anton, som själv benämner sitt läsande som ostrukturerat, har en strategi, som han följer. Avsikten var att undersöka om det gick att se några likheter med de mönster som framkom i Hongsets artikel och det framstår på det här stadiet som mycket tydligt: Informanterna skapar sig själva strategier för hur studerandet med talböcker ska gå till och dessa strategier kommer att se distinkt olika ut och de anpassas i viss mån efter omständigheterna.¹⁸⁰

Även om Hongsets resultat visar sig stämma även för den här undersökningen kommer det fram ett par saker till, som behöver pekas ut. Till stor del handlar det förmodligen om skillnader i undersökningarna. Hongsets studie var ett experiment. Det genomfördes med dyslektiker som, med endast ett undantag, inte hade använt inläst litteratur tidigare, under en försöksuppgift. Jag har genomfört en intervjuundersökning, med personer som redan använt talböcker under en längre eller kortare tid och utgår från deras erfarenheter kring de faktiska studierna. Mitt resultat visar sig alltså följa Hongsets, studenterna skapar på egen hand strategier för studerandet och dessa skiljer sig markant åt beroende på person, men det visar sig också att det finns andra faktorer som spelar in.¹⁸¹ Många av dem är praktiska. Vilka talböcker det finns tillgång till, hur boken är uppbyggd (stil, språk, förekomst av tabeller osv.) och hur bökelig utrustning är att släpa runt på är bara några som vi konstaterat har betydelse. Studiesituationen är inte alltid idealisk. Hongset talar om hur behovet finns att låta varje student skapa sina metoder, endast då kommer hjälpen ge maximal utdelning.¹⁸²

Här måste vi också stanna och kommentera på hur kommunikationen inte verkar fungera kring talboksanvändandet. Informanterna kan inte sägas ha många klagomål, men det kan inte uteslutas att detta kan vara en av de faktorer, och till och med en central sådan, som påverkar hur talboksläsandet genomförs.

¹⁷⁹ Intervju med Frida, 2011-02-25; Intervju med Hampus, 2011-03-02.

¹⁸⁰ Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 46-47.

¹⁸¹ Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 46-48.

¹⁸² Hongset, H. (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", s. 49.

George Kingsley Zipfs princip om minst ansträngning fungerar väl som en kompletterande förklaringsmodell. Respondenterna gör medvetna eller omedvetna överväganden kring vilka faktorer som bäst låter dem nå sina mål. En viktig faktor i detta är tid. Det tar ofta lång tid för en dyslektiker att läsa. När de har att göra med hinder, som en dålig inläsning eller tabeller som inte går att ta till sig på ett bra sätt ur en talbok, så vägs extrajobbet av att hoppa i talboken eller stå ut med en irriterande röst, mot det extrajobb som uppstår i att klara sig med enbart tryckt text. Som nämnts ovan ska detta dessutom samordnas med en massa andra saker i respondenternas liv som faller utanför det område den här uppsatsen har undersökt, men som får förmodas påverka de beslut vi har diskuterat här. Vad som också är intressant är attityden till att begära nyinläsningar. Ibland handlar det om att inte vara ute i tillräckligt god tid, men andra gånger handlar det snarare om att personer tänker ”jag klarar mig ändå”, eller något motsvarande. Det här är egentligen det område där principen om minst ansträngning förefaller minst applicerbar. Det verkar tas hänsyn till att ansträngningen för andra (bibliotekarier, TPB), och inte bara den för studenten, inte motsvarar fördelarna som ges. Kanske är det också så att de inte vill komma med en förfrågan, eftersom de inte känner sig bekväma i den situationen. Ingrid är den enda som nämner att hon ibland har fått ett bemötande som fått henne att avstå från att begära nyinläsningar, men det kan mycket väl vara så att även andra fruktat att de ska ses som inte berättigade av någon anledning, till exempel att de tagit för lång tid på sig att komma med sina önskemål.

Vad som också måste kommenteras är det som inte kommer fram. Såväl Dijcks m.fl. som Draffan, Evans och Blenkhorn fick fram resultat som tydde på att merparten av funktionshindrade använde de hjälpmedel de hade fått.¹⁸³ Detta är dock inte ett faktum vi med automatik kan överföra till den här undersökningen. Den riktade sig mot studenter som redan använder talböcker för sina studier och som är villiga att tala om det. Sålunda finns det grund att betrakta det som osannolikt att de känner enbart antipati gentemot talboksläsandet. Vad vi vet är alltså hur det kan fungera för dem som tagit talboksläsandet till sig och upplever att det fungerar överlag bra. Vi vet inte vad som kan tänkas förena dem som inte har använt talböcker eller inte blivit hjälpta av det, men det finns ingen anledning att tro att de skulle fungera på annorlunda sätt när det gäller att lägga upp studiestrategier. Vad som i slutändan kan tas med från den här undersökningen är de skillnader som finns i dyslektikers studieteknik. De rör sig mot likartade mål, men har individuella vägar att komma dit.

¹⁸³ Dijcks, B. P. J. m.fl. (2006), ”Non-use of assistive technology in The Netherlands: A non-issue?”, s. 99-101; Draffan, E. A., Evans, G. B. & Blenkhorn, P. (2007), ”Use of assistive technology by students with dyslexia in post-secondary education”, s. 109-111.

Slutdiskussion

I detta kapitel kommer jag att föra en diskussion kring det som framkommit i resultat- och analysdelen. Jag kommer att försöka sätta det som kommit fram i ett större sammanhang.

Dyslektiker är en heterogen grupp. Det bekräftas tydligt av den här undersökningen, som ändå utgår från individer som har flera saker gemensamt, bortsett från att de är just dyslektiker. Lika lite som någon modell för användande passar för alla som läser talböcker passar någon modell för alla med dyslexi som läser talböcker. Det kan tyckas som en självklarhet att dyslektiker har olika studiestrategier. Det gäller ju för gruppen studenter som helhet, så varför skulle det inte gälla dem? Det är trots detta bra att få sådana resultat klarlagda. Med tanke på de begränsningar de har skulle det vara frestande att utgå ifrån att de möjliga sätten att studera effektivt för denna grupp är färre än för andra och därmed klumpa ihop dem till en mer homogen grupp än vad de faktiskt är och forma sätten de möts på efter dessa föreställningar.

Samtidigt som vi ser stora skillnader i talboksanvändandet mellan informanterna finns det också likheter som är värda att stanna upp och fundera kring. Tydligast här är det de berättar om när det gäller de delar som fungerar dåligt att läsa in, i huvudsak olika varianter av illustrationer och tabeller. Här har dyslektikerna andra behov än till exempel personer med synnedstämning. De kan oftast hantera dessa inslag bra i den tryckta boken. Detsamma gäller noter och dylikt. Om detta material infogas direkt i texten så stör det läsningen. Frågan är bara vad som går att göra åt detta. Går det på sikt att tänka sig att talboken tillåter olika former av läsning, där läsaren kan välja att konsekvent hoppa över till exempel illustrationer?

Många av de önskemål som framförs pekar mot att informanterna vill komma åt många av de fördelar som finns med den tryckta boken. Det handlar till exempel om att kunna söka bättre och att kunna använda register på ett enklare sätt. På flera sätt har talboken gått åt det hållet, till exempel går det nu att söka på sidnummer, men kanske är detta ett ”ideal” att hålla i tankarna. Att fokusera på den tryckta textens fördelar kan göra att talboksläsningen mer faller samman med de strategier studenterna redan upparbetat.

Tekniken går förstås framåt och de önskingar som finns kring talboksläsande, att det ska vara smidigt att flytta med sig sin apparatur, men samtidigt inte ge avkall på möjligheten att navigera smidigt i böckerna, får förmodas bli allt enklare att

kombinera. Jag tänker inte försöka förutse hur utvecklingen kommer att se ut. Jag nöjer mig med att konstatera att det finns tydliga mål att sträva mot. Somt torde vara svårare än annat att göra någonting åt. Inläsarproblemet är ett sådant exempel. Vi kommer aldrig komma ifrån att olika personer har olika uppfattning om vad som är en bra inläsare. Det råder i och för sig en föga förvånande konsensus att syntetröstinläsningar är sämre än inläsningar med mänsklig röst. Vi kan på goda grunder anta att det här är något man är medveten om på TPB, men att möjligheten att göra fler och snabbare talböcker innebär att det är svårt att klara sig utan dem. Bättre en talbok med syntetisk röst än ingen alls.

Det har visat sig att respondenterna i undersökningen lägger upp strategier för att kunna genomföra sin talboksläsning på ett så smidigt sätt som möjligt, både i sig själv och som en del i studierna som helhet. Såväl Hongsets slutsatser som Zipfs princip om minst ansträngning visar sig vara applicerbara och dessutom passar de väl ihop med varandra. Det är inte ett helt förvånande resultat. Ofta ingår inte i strategierna att fullt ut utnyttja de tekniska möjligheter som talböckerna ger. Det kan vara så att studenterna på detta sätt missar möjligheter att effektivisera sina studier. Det är dock motiverat att tydligt påpeka att det inte rör sig om några lata människor, snarare tvärtom. Om något måste dyslektiker, eftersom de läser långsammare och med mer ansträngning, lägga mer tid på sina studier än andra studenter behöver.

Vissa finner de metoder de använder tillfredsställande. I ett sådant läge bör de naturligtvis inte tvingas på ytterligare hjälpmedel. Det finns risk att det uppfattas som ett omyndigförklarande av mottagaren. Alla har inte heller behov av det. Olika grader av dyslexi innebär olika tillvägagångssätt.

Men vi ser också många fall där studenterna låter bli att beställa nyinläsning. Det verkar många gånger finnas en anda av ”jag klarar mig” och så kämpar de på med den tryckta texten. Kanske behövs det arbetas fram en motivation att utnyttja systemet fullt ut. Det finns där för dessa människor och de behöver veta att det finns en önskan om att tillhandahålla de böcker som behövs.

Just information är en central aspekt av talboksförmedlingen. Att få tag på de talböcker som finns fungerar tillfredsställande (med undantag för att några finner TPB:s katalog dyslektikerovänlig), men i övrigt finns det mycket att fundera kring för alla inblandade parter. Flera av mina informanter verkar inte veta fullt ut vilka fördelar talboksspelare kan ha eller ta vara på de funktioner DAISY-formatet erbjuder. Visst finns all denna information tillgänglig för den som letar, men det är förmodligen en ansträngning som inte anses värd att göra, alternativt funderar inte den enskilde studenten över att det kan finnas mer att upptäcka. Vi har olika aktörer i detta förhållande: TPB, funktionshindersamordnaren, högskolebiblioteket och studenten. Vems är ansvaret att informationen fungerar?

Detta stämmer också överens med Mortimore och Croziers resultat angående mötet mellan behov och behovtillfredsställande. De fann att det fanns behov som

inte uppfylldes och likaledes beredskap att uppfylla dessa behov, men ändå skedde inget möte mellan studenten och universitetet.¹⁸⁴ Kanske behöver kontakten se ut på ett annat sätt.

Det är ingen vågad gissning att det spelar roll vem man som student kommer i kontakt med. Jag har tidigare kommenterat det faktum att de svarande i Elmhags undersökning använder talboksspelare i betydligt högre utsträckning än i min. Då förde jag fram tanken att det delvis beror på att de alla hade träffat samma kontakt vid högskolebiblioteket. Vem man träffar har förmodligen betydelse för vilken information som ges ut. Sålunda behöver nog såväl TPB som funktionshindersamordnare och bibliotekarier ta sig en funderare på vilken information som är relevant och hur den ska förmedlas. Kanske bör man också fokusera mer på att få ut de mindre talboksspelare som finns idag, eftersom klumpigheten hos de som spelar upp en skiva är ett av skälen till varför inte fler använder spelare. Det är också viktigt att institutionerna ser till att ha litteraturlistor klara i god tid före kursstart. Självfallet är inte den enskilde studenten helt utan ansvar att ta reda på mer information, när denne väl har fått veta det grundläggande, men eftersom det förefaller som att sådan sökning prioriteras bort bör det nog tänkas vidare på hur det är lättast att nå ut med informationen.

Å ena sidan är många nöjda nog med sin läsning för att inte söka efter alla möjligheter att göra det effektivare, å andra sidan noterar vi att det finns gott om önskemål kring förbättringar kring talboksspelare, och i förlängningen talboksläsandet, när de får frågor om saken. Uppenbarligen finns mer att göra. Inte minst måste det påpekas igen att det inte går att ta för givet att alla är hemtama kring modern teknik.

Kanske är det här nästa steg ligger. Kunskapen behöver ökas kring hur kontakten ser ut mellan student och universitet/bibliotek. En fördjupad kunskap kring hur behoven ser ut och hur de tillmötesgår eller skulle kunna tillmötesgå skulle kunna visa hur studenterna kan bli helt bekväma med sitt talboksläsande. Kanske skulle också mer kunskaper kring om, och i så fall hur, sociala faktorer påverkar talboksläsningen göra nytta.

En annan sak att hålla i minnet är att alla de som har ingått i den här undersökningen är sådana som redan hunnit bekanta sig med talböcker. De har så att säga redan nått första steget i att tillgängliggöra sig hjälpmedlet. Utan att färdas alltför långt från ämnet måste det ändå påpekas, speciellt i ljuset av somt av det som togs upp under tidigare forskning. Vi vet inte vilka det är som aldrig når den punkt där de får hjälp. Även därför är det viktigt att se över de strategier som finns för att hjälpa studenter med dyslexi att få tillgång till talböcker och att kunna använda dem på det sätt som gör mest nytta i deras studier.

¹⁸⁴ Mortimore, T. & Crozier, W. R. (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", s. 46.

Sammanfattning

Den här uppsatsen handlar om hur högskolestudenter med dyslexi använder talböcker i sina studier. Den utgår från kvalitativa intervjuer med nio talboksläsande studenter. Avsikten har varit att ta reda på hur de använder talböcker och varför de valt att göra på det sätt de gör. En ambition har varit att ta reda på om de har strategier för sina studier med talböcker och hur de i så fall ser ut.

Den tidigare forskningen innehåller få studier som behandlar denna grupp, men de som finns pekar ofta på ett varierande beteende mellan individer.

Sigrid Hongsets slutsatser utifrån ett projekt kring dyslektiska skolelevers försök med att använda inlästa och tryckta skolböcker var för sig och i kombination har varit den teoretiska utgångspunkten. Som kompletterande teori har George Kingsley Zipfs ”principle of least effort” fungerat.

Intervjuerna visar att respondenterna använder talböcker på olika sätt. De flesta läste talböckerna via datorn, antingen med ett för ändamålet avsett program eller med annat ljuduppspelningsprogram. Några använde bärbara spelare. Ingen använde för närvarande en talboksspelare och få använde sig av mer än någon enstaka av de specialfunktioner som det digitala DAISY-formatet erbjuder. Samtliga använde tryckt litteratur också, men somliga läste med i texten samtidigt som de hörde talet, medan andra inte gjorde det.

Gemensamt är att de använde sig av, oftast medvetna, strategier för sina studier, men dessa skilde sig åt markant. De var också tydligt att olika faktorer spelade in när det handlade om hur talboksläsandet gick till. Respondenterna arbetade mot ett så smidigt användande som möjligt. Här möttes olika former av ansträngning, till exempel kan en lite sämre miljö uppvägas av möjligheten att inte behöva frakta mycket material till en annan plats. Likaså kan behovet att undslippa klumpig utrustning göra att man avstår från att ha tillgång till alla funktioner hos talboken, till exempel bättre möjligheter till navigering.

Åtskilliga av dem har inte full kunskap om vilka funktioner som DAISY-formatet erbjuder, men de verkar heller inte se det som ett bekymmer. Samtidigt finns en viss frustration över brister som finns i talboksformatet. Det förefaller finnas behov av att berörda parter (Talboks- och punktskriftsbiblioteket, forskningsbiblioteken och funktionshindersamordnare) enas om hur de på bästa sätt kan hjälpa till med att optimera talboksläsandet hos användarna.

Käll- och litteraturförteckning

Otryckt material

I uppsatsförfattarens ägo

- Inspelning och transkribering av intervju med Anton, 2011-02-16.
Inspelning och transkribering av intervju med Belinda, 2011-02-18.
Inspelning och transkribering av intervju med Cecilia, 2011-02-23.
Inspelning och transkribering av intervju med Diana, 2011-02-23.
Inspelning och transkribering av intervju med Erik, 2011-02-24.
Inspelning och transkribering av intervju med Frida, 2011-02-25.
Inspelning och transkribering av intervju med Gina, 2011-03-02.
Inspelning och transkribering av intervju med Hampus, 2011-03-02.
Inspelning och transkribering av intervju med Ingrid, 2011-03-03.
Anteckningar från telefonsamtal med Pia Hasselrot på Talboks- och punktskrifts-
biblioteket, 2012-04-23.

Tryckt material

- Andersson, Bodil (2005), ”Sweden”, i *Provision and Use of Information Technology with Dyslexic Students in University in Europe: An EU funded project*, red: Ian Smythe, s. 207-222. URL:
http://eprints.soton.ac.uk/264150/1/The_Book.pdf [2012-05-21].
- Beckman Hirschfeldt, Ingar (2005), ”Från bandsallad till spetsteknik – historien om DAISY”, i *Talboken 50 år!*, red: Beatrice Christensen Sköld. Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket, s. 121-143.
- Björn Milrad, Marianne (2010), *Studenter med läs- och skrivsvårigheter som deltagare i högre utbildning*. Linnaeus University Dissertations, nr. 29/2010. Växjö: Linnaeus University Press.

- Case, Donald O. (2005), "Principle of Least Effort", i *Theories of Information Behavior*. Red: Fisher, Karen E. m.fl. ASIST Monograph Series. Medford, N.J.: American Society for Information Science and Technology.
- Danermark, Berth (2005), "Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp" i *Sociologiska perspektiv på funktionshinder och handikapp*, red: Berth Danermark. Lund: Studentlitteratur, s. 13-36.
- Dijcks, Béatrice P. J. m.fl. (2006), "Non-use of assistive technology in The Netherlands: A non-issue?" i *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, vol. 1, nr. 1-2, January-June 2006, s. 97-102. Finns som e-tidskrift.
- Draffan, E. A., Evans, G. B. & Blenkhorn, Paul (2007), "Use of assistive technology by students with dyslexia in post-secondary education", i *Disability and Rehabilitation: Assistive Technology*, vol. 2, nr. 2, March 2007, s. 105-116. Finns som e-tidskrift.
- Elmhag, Annika (2003), *DAISY, dyslexi och högskolestudier: sex studenters erfarenheter av digitala talböcker*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Institutionen för ABM, estetik och kulturstudier, uppsatser inom biblioteks- och informationsvetenskap, nr 173.
- Elvemo, Jarle (2000), *Lese- og skrivevansker*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Euler, Curt von (2002), "Dyslexia: How it started and some of the steps towards the present" i *Dyslexia & Literacy*, red: Erland Hjemquist och Curt von Euler. London, Whurr, s. 16-22.
- Föhrer, Ulla & Magnusson, Eva (2010), *Dyslexi – förbannelse eller möjlighet?: Att lära sig leva med läs- och skrivsvårigheter*. Lund: BTJ.
- Gustafson, Stefan (2009), "Dyslexi och hur det kan definieras", i *Dyslexi och andra svårigheter med skriftspråket*. Stockholm: Natur & Kultur, s. 7-15.
- Hanafin, Joan, m.fl. (2007), "Including young people with disabilities: Assessment challenges in higher education" i *Higher Education*, vol. 54, nr. 3, sep. 2007, s. 435-448. Finns som e-tidskrift.
- Hansemark, Jenny (2005), *Studentsupport: En studie om dyslexi, hjälp till dyslektiska studenter och deras upplevelse av hjälpen*. Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap, Högskolan i Borås: Institutionen för biblioteks- och informationsvetenskap, 2005:107
- Hemmingsson, Helena, Lidström, Helene & Nygård, Louise (2009), "Use of Assistive Technology Devices in Mainstream Schools: Students' Perspective", i *The American Journal of Occupational Therapy*, vol. 63, nr. 4, July/August 2009, s. 463-472. Finns som e-tidskrift.
- Hongset, Herborg (1992), "Lydbøker som alternativ lesning", i *Lyttelesing: Om bruk av lydbøker og bok+band i undervisninga*. Red: Herborg Hongset och Jytte Lau. Oslo: Det Norske samlaget, s. 42-50.
- Hoy, Susan (2009), "What Talking Books Have to Say: Issues and Options for Public Libraries", i *Aplis*, vol. 22, nr. 4, December 2008, s. 164-180.

- Ingvar, Martin (2008), *En liten bok om dyslexi*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Kirby, John R. m.fl. (2008), "Learning Strategies and Study Approaches of Postsecondary Students With Dyslexia", i *Journal of Learning Disabilities*, vol. 41, nr. 1, January/February 2008, s. 85-96. Finns som e-tidskrift.
- Kvale, Steinar & Brinkmann, Svend (2009), *Den kvalitativa forskningsintervjun*. 2. Uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Lundberg, Ingvar (2010), *Läsningens psykologi och pedagogik*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Mamiseishvili, Ketevan & Koch, Lynn C. (2011), "First-to-Second-Year Persistence of Students With Disabilities in Postsecondary Institutions in the United States", i *Rehabilitation Counseling Bulletin*, vol. 54, nr. 2, Jan. 2011 s. 93-105. Finns som e-tidskrift.
- Milani, Anna, Lorusso, Maria Luisa & Molteni, Massimo (2010), "The Effects of Audiobooks on the Psychosocial Adjustment of Pre-adolescents and Adolescents with Dyslexia", i *Dyslexia*, vol. 16, nr. 1, February 2010, 87-97. Finns som e-tidskrift.
- Mortimore, Tilly & Crozier, W. Ray (2006), "Dyslexia and difficulties with study skills in higher education", i *Studies in Higher Education*, vol. 31, nr 2, April 2006, s. 235-251. Finns som e-tidskrift.
- Myrberg, Mats (2007), *Dyslexi: en kunskapsöversikt*. Vetenskapsrådets rapportserie, 2:2007. Stockholm: Vetenskapsrådet.
- Poole, Herbert L (1985), *Theories of the middle range*. Library and information science series. Norwood, N.J.: Ablex Publishing.
- Repstad, Pål (2007), *Närhet och distans: kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*. 4. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Ryan, Janette (2007), "Learning Disabilities in Australian Universities: Hidden, Ignored, and Unwelcome", i *Journal of Learning Disabilities*, vol. 40, nr. 5, September/October 2007, s. 436-442. Finns som e-tidskrift.
- Sjögren Fleischer, Kerstin (2005), "Sex år på TPB", i *Talboken 50 år!*, red: Beatrice Christensen Sköld. Enskede: Talboks- och punktskriftsbiblioteket, s. 85-120.
- Statistiska centralbyrån (2011). *Utbildningsstatistisk årsbok 2012*. UF01 Utbildningsstatistisk årsbok. URL: <http://www.scb.se/UF0524> [2012-08-15].
- Studera med funktionshinder, Stockholms universitet. URL: <http://www.studeraimedfunktionshinder.nu> [2011-07-15].
- Svenska dyslexiföreningen. URL: <http://dyslexiforeningen.se> [2011-07-15].
- Swalander, Lena (2009), "Självbild, motivation och dyslexi", i *Dyslexi och andra svårigheter med skriftspråket*. Stockholm: Natur & Kultur, s. 183-198.
- Talboks- och punktskriftsbiblioteket (TPB). URL: <http://www.tpb.se> [2012-04-19].

- Vukovic, Rose K. & Siegel, Linda S. (2006), "The Double-Deficit Hypothesis: A Comprehensive Analysis of the Evidence", i *Journal of Learning Disabilities*, vol. 39, nr. 1, January/February 2006, s. 25-47. Finns som e-tidskrift.
- Zipf, George Kingsley (1949), *Human behavior and the principle of least effort*. Cambridge, Mass: Addison-Wesley.

Bilaga: Intervjuguide

Vad studerar du?

Hur länge har du studerat vid högskola/universitet?

Hur gammal är du?

När blev du diagnostiserad med dyslexi?

Har du använt hjälpmedel för studierna innan du började på universitetet? Om nej: Varför inte?

Vad använder du för att läsa talböcker? (dator/talboksspelar/mp3-spelare)

Hur läser du talböcker? (läser rätt igenom, lämnar bokmärken, antecknar, register etc.)

Använder du tryckta böcker också? Hur?

I vilka situationer studerar du med talböcker? (vid bord/på bussen/promenerar)

Hur bra tycker du att talboksläsandet fungerar?

Om talboksspelare: Hur fick du tag på apparaten?

Om ej talboksspelare: Har du funderat på att köpa en?

Vad skulle du vilja ha för spelare om du hade råd/de tekniska förutsättningarna fanns.

Hur får du tag på talböckerna?

Har du begärt att få böcker nyproducerade som talböcker? Hur har det fungerat?

Känner du till att det finns talböcker med text och ljud? Har du använt dem? Fungerar de bra?

På vilket sätt använder du dator i dina studier?

Har du specifika datorprogram för att avhjälpa din dyslexi? (talsyntes, stavningsprogram)

Använder du talböcker för fritidsläsning? Använder du dem på ett annat sätt?